

VIFF
magazine

62

PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

JULI | AUG | SEPT 2017

www.vriendeniff.be
vriendeninlandersfields@ieper.be

Postadres VIFF
Kenniscentrum IFFM
Sint-Maartensplein 3, B-8900 Ieper
057 / 23 94 50

Klantnr. 4 421 625
Erkenningsnummer: P3A9021

I N H O U D S T A F E L

EDITORIAAL	
Wrong! (de redactie)	03
TERUGBLIK	
Mijmeringen bij een herdenking (diverse)	04
Duitsers nog altijd een beetje de vijand (uit De Morgen)	07
DE NOVEMBERLEZING	
Pankaj Mishra, of de woede als politieke emotie (Jan Breyne)	09
UIT HET MUSEUM	
Ypres, schenking van Sam Dillemans (Piet Chielens)	11
Het herdenkingsgebeuren te Ieper: 'Dark Tourism'? (Dominiek Dendooven)	12
HET KOEN KOCHFONDS	
A New Generation to remember: Eureka Street (Kate Mani)	14
DE NAMENLIJST	
Pro Patria, pro Rege – the old lie? (Pieter Trogh)	17
UIT DE LETTEREN GELICHT	
De autobiografie van Vera Brittain 'eindelijk' vertaald (Luc De Munck)	23
Van 'three men in a boat' tot 'one man in an ambulance' (Freddy Rottey)	26
DE SLAGVELDREIS	
De vele gezichten van Ierland (Jan Breyne)	31
ONTROERPARCOURS	
'Rommelt den Trommele' (Chris Spriet)	41
HISTORISCHE RUBRIEK	
De verwoesting in 1914-1918 en de Bevrijding in 1944 (Roger V.Verbeke)	44
TEN SLOTTE	
Tussen het puin bloeit een klaproos (Marcel Demarre)	47

Redactieraad

Jan Breyne (janbreyne@telenet.be)
redactieverantwoordelijke

Annemie Decoene (annemiedecoene@hotmail.com)
Marc Dejonckheere (marc2.dejonckheere@telenet.be)
Ludwich Devlieghere (ludwich.devlieghere@pandora.be)
Gilbert Ossieur (gilbert.ossieur@skynet.be)
Geert Spillebeen (geert.spillebeen@euronet.be)
Freddy Rottey (frottey@yahoo.com)
Pieter Trogh (pieter.trogh@ieper.be)

Verantw. uitgever

Gilbert Ossieur, gilbert.ossieur@skynet.be
Wielteje 11, 8900 Ieper

Vorm B.AD

Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun tekst. Voor gehele of gedeeltelijke overname is toestemming van de auteur vereist. Deadline voor volgende aflevering: 13 november 2017

 www.facebook.com/VriendenFriendsIFF
 twitter.com/VIFF_IFFM_Ieper

E D I T O R I A A L

WRONG!

Tijdens het weekend van 30 juli 2017, aan de vooravond van de honderdste verjaardag van de Derde Slag bij Ieper, werd de Vredesstad 'gekaapt' door de BBC om de tragische veldslag, die vastliep bij Passendale, met grandeur te herdenken. De Lakenhallen fungeerden als decor voor visueel erg indrukwekkende projecties, waarbij zowel levende getuigenissen, foto's, quotes en kunstzinnige animaties de revue passeerden. Op verschillende podia op de Grote Markt werd gezongen, geacteerd en gedeclameerd om bij de betekenis van het Geallieerde Zomeroffensief stil te staan, en dat alles werd live en wereldwijd uitgezonden. Een ongekende primeur voor Ieper, als het ware.

Spektakel, waar mensen nog dagen over napraatten, dat wel, maar wie de moed had om voorbij de visuele hoogstandjes te kijken, die zag ook vooral (en/of enkel) een zeer Brits-nationalistische lezing van dat hele 1917-verhaal. Van een inclusief ingevulde herdenkingsplechtigheid kon, behalve in het publiek dan misschien, nauwelijks gesproken worden. Duitsers kwamen maar amper aan bod, ook de Dominions leken maar een bijrolletje te spelen, net als de Belgische burgers, en van Fransen of koloniale eenheden (bijv. het Chinese Labour Corps) was al helemaal geen sprake. Ook de toon was zeer voorzichtig, zelfs wanneer die kritisch 'probeerde' te zijn. Uit de gekozen fragmenten leken vooral de weersomstandigheden de grote schuldigen voor het falen van het offensief te zijn, en niet de verantwoordelijkheid of het 'inzicht' van de legerleiding. WRONG, kregen we herhaaldelijk te zien, maar verder dan dat mocht of kon deze BBC-productie helemaal niet gaan. Dat zou gelijkstaan met heiligschennis.

Ook op 30 juli, in de late namiddag, werd in een tabaksfabriek in Handzame een vertelconcert gewijd aan een lokale tragedie die daar precies – tot op het uur – honderd jaar geleden had plaatsgevonden. Terwijl de geallieerden hun grote offensief aan het voorbereiden waren, schoten ze een miljoen granaten af op het Duitse frontgebied en achterland rond de Ieper Salient. Toen hun luchtopervlucht het komen en gaan van Duitse munitie en manschappen in het station van Handzame ontdekte, moest dat uitgeschakeld worden, zo snel mogelijk. Binnen een tijdsperiode van 3u werden een honderdtal granaten van het

zwaarste kaliber op de buurt van het station afgevuurd, van op 20 km afstand. Een van die granaten landde op een schuilkelder van de tabaksfabriek, en maakte daarbij 15 burgerslachtoffers, allen behorend tot slechts 2 families. Het grassroots-concert dat Kotjesvolk ten gehore bracht om deze 'voetnoot' uit de vergetelheid van die 'grote geschiedenis' van de Derde Slag bij Ieper te halen, belichtte de tragedie vanuit alle mogelijke invalshoeken: van Belgen zowel militairen als burgers – over Fransen, Duitsers en Britten, van ooggetuigen over naoorlogse generaties tot op vandaag, ... de hele context werd gereconstrueerd om inzicht te verschaffen in het raderwerk van een totale oorlog.

Voor wie 's avonds na het concert nog op tijd voor zijn televisiescherm zat om de grote BBC-show live mee te volgen, kon het contrast in aanpak, lezing, diepgang en meerstemmigheid niet groter zijn. Zoals zo vaak al gebleken tijdens deze eeuwherdenking, zaten de lessen in de kleine verhalen, niet in het grote spektakel.

De redactie

T E R U G B L I K

MIJMERINGEN BIJ EEN HERDENKING

Soldaten versteend in de nissen van de Lakenhallen

Iedereen was het erover eens: wat er op 30 en 31 juli 2017 op de herdenkingsplechtigheden van de Derde Slag bij Ieper te Ieper en Passendale gebeurde, heeft indruk gemaakt. De ceremonies waren tot in de puntjes verzorgd, de TV-evocatie van de BBC op de Grote Markt heeft iedereen naar het hart gegrepen en de lichtshow met de Lakenhalle zelf als grootste blikvanger was gewoon adembenemend. Toch moeten wij blijven beseffen dat hetgeen herdacht werd vooral het verlies was van duizenden mensenlevens, de miserie van de soldaten in de Vlaamse modder, het verdriet van ouders en geliefden wanneer zij vernamen dat hun dierbare het leven liet op het slagveld ... Veel meer dan strategisch succes of verlies, veel meer dan de soms onbegrijpelijke beslissingen van de bevelhebbers - ver van het front genomen - blijft het verhaal hangen van die ontelbare simpele soldaten, die vloekend en zuchtend de vijand, de angst, de ratten, 'trench foot' en de weersomstandigheden moesten trotseren en een bijna zekere dood in werden gejaagd. Dan vallen bondgenootschappen of vijandschappen, die elders werden gesmeed, weg en zijn het heimwee en de doodsangst van Fritz even intens als deze van John en Jim.

En dan komt de eeuwige vraag steeds terug: wat doen we daarmee in de toekomst, met die oorlogsherinnering? Hoe kan dit bijdragen tot een betere wereld voor wie na ons komt?

Michael Morpurgo

In de schaduw van de plechtigheden konden wij in pers, speech en social media enkele reacties plukken, die we graag aan u voorleggen. Gewoon als reflectie.

HET GROTE GEBAAAR BLEEF UIT...

Johan Martin was in de jaren 80 toerismedirecteur te Ieper. Nadien was hij tewerkgesteld bij Westtoer. Altijd heeft hij het oorlogsherdenken een warm hart toegedragen. Maar hij heeft zijn bedenkingen, vooral over het feit dat 'herdenken' in de ogen van de Britten dikwijls ... nogal eenzijdig is. Dit postte hij op Facebook.

Eindelijk een mooi gebaar tegenover de oude vijand. Toch wat verzoening na 100 jaar. Mathilde en Kate die bloemen neerleggen bij twee grafstenen van Duitse gesneuvelden op Tyne Cot Cemetery.

Uitzending rechtstreeks op BBC gevolgd. 't Leek alsof ze de Duitsers niet wilden vernoemen, niet wilden toegeven dat er aan de andere kant evenveel 'gesneuveld' en geweend werd. 12.000 doden op Tyne Cot. Het grootste 'kerkhof' van de Commonwealth. En ja, kerkhof, omdat je er nog doden bent dan op een begraafplaats die mij teveel aan een parkeerplaats

doet denken. Trouwens, is er een verdienste aan 'grootste'? In Langemark vind je het 'kleinste' Duitse kerkhof. Amper een tennisveld groot. Een 'Kameradengrab' met ... 24.000 doden! En ja, het was 'mooi', goed gedaan met puntjes op de i. Maar het grote gebaar, na 100 jaar, van verzoening bleef uit. Ik zeg maar wat...een handdruk tussen Theresa en Angela op het podium van de internationale scene. Maar met de Brexit in 't vooruitzicht... een moeilijk haalbare kaart allicht?

NADENKEN OVER ZINLOOSHEID

Miguel Boutry leidt mensen rond in de streek en vertelt hen over hetgeen hier gebeurde 100 jaar geleden. Eind juli was hij op stap met Rebecca, achterkleindochter van Majoor Harry Moorhouse en één van de genodigden op het grote herdenkingsweekend. Majoor Moorhouse stierf aan de Ravebeek, tussen Passendale en Poelkapelle op 9 oktober 1917. Dezelfde dag, op dezelfde plaats stierf ook zijn zoon Ronald. Op het thuisfront verloor een vrouw zo binnen het uur haar man en haar zoon. Tijdens het bezoek aan de onheilsplaats, stelt achterkleindochter Rebecca plots een vraag...

Ze kijkt me plots recht in de ogen en vraagt: "Waarom doen we dit?" Ik ben verrast door de vraag en als ze mijn aarzeling merkt zegt ze: "Wat willen we bereiken door dit herdenken? Waarom doe jij deze job?"

Die laatste vraag kreeg ik al honderden keren. Zeker in het begin van mijn loopbaan, toen ik als jonge twintiger mensen gidste en verhalen vertelde over die lang geleden en bijna vergeten oorlog. Men vond het blijkbaar vreemd dat een jonge man interesse had voor oude verhalen. Ook nu nog, twaalf jaar later, krijg ik die vraag heel geregeld voorgeschoteld. Telkens opnieuw leg ik dan, bijna automatisch, uit dat ik opgroeide in deze streek vol begraafplaatsen en monumenten, met hun vele, gruwelijke verhalen en dat ik altijd geboeid was door het waarom van dit alles. En dat ik de mensen wil tonen hoe zinloos en verschrikkelijk een oorlog kan zijn. Ja, vooral dat laatste!

Maar vandaag wist ik het niet.

Terwijl we daar stonden, schouder aan schouder, turend naar het punt aan de andere kant van de beek, dat haar grootoom in 1917 worstelend en tevergeefs had proberen te bereiken, kon ik enkel stil zijn. En nadenken.

Nadenken over de reportage die ik gisteren zag over Syrische vluchtelingen in Libanon.

Nadenken over de Britse historicus, die live van op een Britse militaire begraafplaats bij Ieper, bijna lyrisch van enthousiasme wordt, als hij het heeft over de nakende herdenkingen en The Great War.

Nadenken over een plechtigheid die zo mooi, groots en indrukwekkend wordt, dat we er de oorlog bijna bij zouden vergeten.

Nadenken over wereldleiders die zich bij elke grote herdenking onder de Menenpoort scharen onder de noemer "Nooit Meer Oorlog".

Nadenken over toeristische strategieën.

Nadenken over hoe een Britse moeder de oorlog won, maar haar man en zoon verloor.

Nadenken over zinloosheid.

GODSGESCHENK

Je kan op verschillende manieren met het herdenken omgaan. In onze zoektocht naar relevante beschouwingen over het herdenkingsgebeuren stootten wij op bijgaand berichtje op de website van HLN.be...

WOI-herdenkingen godsgeschenk voor Passchendaele-bier.

Het Passchendaele-bier zit in de lift nu de ogen van de wereld gericht zijn op de herdenking van de Slag bij Passendale. Een woordvoerder van de brouwerij: "Door de vele herdenkingen hebben we dit jaar al 12 procent meer verkocht. Het Passchendaele-bier zit na enkele mindere jaren dus weer in de lift. We hebben in 2014 een sterke start gekend. In 2015 verslapt de aandacht en in 2016 hadden we een slecht jaar omdat de oorlogstoeristen wegbleven door de terreuraanslagen in Europa. Dit jaar doen we het met dank aan de grote herdenking weer beter. We hebben al 12 procent meer bier verkocht in vergelijking met vorig jaar. De verwachting is dat we eind dit jaar de kaap van twintig procent zullen overschrijden."

"WE DESPERATELY NEEDED NOEL'S ENORMOUS CAPACITY FOR LOVE..."

Op de stijlvolle herdenking van het overlijden van Noel Chavasse, 'double VC', in de Brandhoek te Vlamertinge op 4 augustus 2017, 100 jaar na zijn dood, sprak de kleinneef, Nicolas Edward Aidan Chavasse, namens de familie. Vooral bijgaande passage bood stof tot nadenken: verheerlijking van de oorlog is alleen mogelijk als we niét nadenken over de realiteit... We geven de tekst weer in de taal waarin hij is uitgesproken.

The glorification of war is only possible if we don't think too deeply about its reality; the glorification of peace is only possible if we do. Behind every one of these crosses in Flanders there is a similar story of grief and bereavement; of the loss of fathers, brothers and sons; a great annihilation of human love

William en Kate groeten Ieperse klaroeners

and human potential; of funerals, births and marriages never celebrated or attended; and of a gaping hole left in the hearts of families, fiancés and loved ones. The horrors of Passchendaele and the tragic loss of loved ones have been passed from family to family for a hundred years, and our family is no different in this regard. The Chavasse family desperately needed Noel's enormous capacity for love and support in the decades to follow, and a hundred years ago today it was lost forever.

VOLLEDIG BLANKE AANGELEGENHEID

In de nadagen van de indrukwekkende herdenkingsplechtigheden verschenen er lezersbrieven in de kranten met een bedenking, een kritische opmerking, een vraag, een lovende of minder lovende evaluatie, ... Ook Ann Coryns uit Heuvelland kroop in haar pen en dit konden we lezen in een lezersbrief in 'De Standaard' van 3 augustus.

Het spektakel op de Grote Markt in Ieper voor de herdenking van de Slag om Passendale was indrukwekkend (DS 31 juli). Alleen schuilt in zulke strak geregisseerde en ontroerende initiatieven het gevaar dat je als toeschouwer wordt meegesleept in een verhaal van heroïek en romantiek. Plaats voor kritiek is er niet, hoewel alle geallieerden van toen betrokken blijven bij gewapende conflicten elders in de wereld. Ook was het jammer genoeg een volledig blanke aangelegenheid, hoewel het Britse leger bijzonder veel kleurlingen uit de kolonies in zijn rangen telde. Bij de meeste herdenkingen is er geen gelegenheid om de hand in eigen boezem te steken. Een vertegenwoordiging van Artsen Zonder Grenzen, het Rode Kruis en de Rode Halve Maan was in Ieper misschien op zijn plaats geweest. Het zijn de medewerkers van deze organisaties die vaak op gevaar van eigen leven het puin ruimen van conflicten die niet zelden uitgevochten of

ondersteund worden door westerse landen. Zou het geen bijzonder sterk gebaar zijn als de internationale gemeenschap steden als Aleppo en Mosul zou heropbouwen, zoals destijds in Ieper gebeurde?

“ALWAYS REMEMBER BOTH SIDES OF THE LINE”

Deze woorden komen niet van de eerste de beste. Ze werden uitgesproken door Harry Patch, die in Passendale heeft gestreden. Hij overleefde de oorlog en werd 111 jaar oud. Daarmee was hij de laatste man, die over de tragische gebeurtenissen van 'Third Ypres' kon spreken vanuit eigen ervaring. Harry is ontelbare keren naar Ieper teruggekeerd, zelfs wanneer de ouderdom het hem onmogelijk maakte om nog de trappen van de Menenpoort te bestijgen. Maar wat hij zegde had altijd betekenis. De oorlog had hem verdraagzaam en wijs gemaakt. In de BBC-ervocatie was hij virtueel prominent aanwezig en het verhaal dat hij vertelde greep iedereen aan.

We came across a lad from A company. He was ripped open from his shoulder to his waist by shrapnel and lying in a pool of blood. When we got to him, he said: 'Shoot me'. He was beyond human help and, before we could draw a revolver, he was dead. And the final word he uttered was 'Mother.' I remember that lad in particular. It's an image that has haunted me all my life, seared into my mind.

De redactie

DUITSERS NOG ALTIJD EEN BEETJE DE VIJAND

Kohl en Mitterrand hand in hand

Op 1 augustus 2017, midden de periode van herdenken van de Slag van Passendale, verscheen bijgaand artikel in 'de Morgen'. De eerste zin vertelt al onmiddellijk de essentie: "Wie naar de herdenkingsplechtigheden voor de Slag om Passendale keek, zag geen Duitsers. Een gemiste kans, stelde historica Sophie de Schaepdrijver. 'Het gaat van kwaad naar erger', oppert Piet Chielens, coördinator van het In Flanders Fields Museum."

Twee gezaghebbende stemmen, waaronder onze eigen museumdirecteur, over selectiviteit bij het herdenken...

"Een herdenking zegt veel meer over wie er herdenkt, dan over wat er herdacht wordt", weet Piet Chielens. In dit geval dus over de Britten. "In het spektakel zondagavond zaten alles bij elkaar twee Duitse getuigen verwerkt. En dat was het, inderdaad. Nu, er zaten ook maar twee Belgen in. En geen Fransen. Laat ik het zo zeggen: dit was heel erg voor de Britse thuismarkt gemaakt. Als wij Belgen zoiets doen, pakken we dat toch anders aan. Kijk maar naar de Europese top van 2014 in Ieper."

Dat herdenken ook makkelijk anders kan, bewezen de Franse president François Mitterrand en de Duitse bondskanselier Helmut Kohl al op 22 september 1984, bij het Ossuarium van Douaumont, bij Verdun. Daar liggen de teruggevonden

Mathilde en Kate leggen, samen met de Duitse Minister van Buitenlandse Zaken Sigmar Gabriel, bloemen aan de twee Duitse grafstenen op Tyne Cot

beenderen van 130.000 onbekende Franse en Duitse soldaten uit de Eerste Wereldoorlog, kriskras door elkaar, in een imposant grafmonument. Het iconische beeld van beide staatshoofden, hand in hand voor een kist bedekt met de vlaggen van beide naties, staat intussen zelfs symbool voor de definitieve Frans-Duitse verzoening. Die geste kwam er echter niet zomaar en de aanloop ernaar bewijst hoe moeilijk die dingen toen nog lagen.

UTAH BEACH

Enkele maanden eerder, op 6 juni 1984, werd op Utah Beach de 40ste verjaardag van de landing in Normandië (WO II) herdacht. Voor de 'winnaars' was de Duitse bondskanselier daar (nog) niet welkom. Mitterrand, die wist dat dit Kohl hoog zat, laste daarom in zijn toespraak een opvallende passage in: "Gedenken we ook de Duitsers gesneuveld in deze strijd." Hij sprak ook af dat ze later op het jaar onder hun beiden 'hun doden' zouden herdenken. Dat werd Verdun, 22 september.

Was de kwestie van de Duitse aanwezigheid op herdenkingsplechtigheden daarmee voorgoed opgelost? Nee. Verdun belette niet dat zich in 1994 hetzelfde probleem stelde, bij de 50ste verjaardag van de landing in Normandië. Kohl, zich het affront van 1984 nog herinnerend, stuurde een interne

nota over de kwestie terug met de melding: "Wir wollen nicht eingeladen werden. (Wij willen niet uitgenodigd worden, red.)" Met vette viltstift onderstreepte hij twee keer "nicht" en zette er een paar uitroeptekens achter.

Hij wérd ook niet uitgenodigd. Maar opnieuw deed Mitterrand een geste. Op 14 juli van dat jaar liet hij 300 soldaten van de 10de Pantserdivisie van de Bundeswehr defileren op de Champs-Élysées. Bij de herdenkingen van het einde van de Tweede Wereldoorlog het jaar nadien zakte iedereen zonder uitzondering af naar Berlijn.

BRITS

In 2004 was Kohls opvolger Gerhard Schröder eindelijk wél welkom in Normandië. "Een gebaar van enorme historische betekenis, dat me diep heeft getroffen", zei die toen. "Dit symboliseert de acceptatie door oude vijanden van het feit dat de democratie in Duitsland veilig is." In 2013 vlogen zelfs toestellen van de Luftwaffe boven de Champs-Élysées. Omgekeerde evolutie. De tijd bleek dus langzaam zijn werk te doen. Dachten we. "Het tegendeel is helaas waar", zegt Piet Chielens van In Flanders Fields.

"Wij zijn sinds 1998 dikwijls betrokken geweest bij de organisatie van officiële plechtigheden. Het wordt er echt niet beter op. Aan de Menenpoort is het altijd zeer Brits geweest, maar in onze beginperiode werden de Britse en de Duitse ambassadeur toch op gelijke voet behandeld. Nu niet meer. De voorbije twee dagen moest je inderdaad naar een Duitser zoeken. Het omgekeerde geldt echter ook. Als de Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge iets organiseert, is dat ook alleen maar voor Duitsers. Alleen valt dat iets minder op." Chielens is van mening dat je die evolutie niet los kan zien van de politiek en van Europa. Wat de Britten over een door Duitsland gedomineerde EU denken, hebben ze vorig jaar al laten blijken in het stemhokje. En zondagavond op tv.

(EV) in 'De Morgen

Pankaj Mishra, gast op
Novemberlezing te Brussel

Elk jaar op de vooravond van de Wapenstilstandsherdenking wordt te leper – en om de vijf jaar eenmaal te Brussel – een eminente spreker uitgenodigd, die vanuit zijn of haar invalshoek kijkt naar de erfenis van de Eerste Wereldoorlog in de wereld van vandaag. Gedreven mensen als journalist Robert Fisk, schrijver Erwin Mortier,

historicus Phillip Blom, politicus en jeugdschrijver Jan Terlouw, diplomaat Lakhdar Brahimi – om er maar enkele te noemen – hebben de revue gepasseerd, en ze lieten allemaal een sterke invloed na. Hun ideeën gaven stof tot reflectie en dat zal zeker dit jaar niet anders zijn. Schrijver, journalist en essayist Pankaj Mishra is dit jaar aan de beurt. Hij zal spreken over 'the Great War as seen by thinkers from Asia'. Als 'opwarmer' hebben wij zijn recentste boek 'Tijd van Woede' gelezen. Het is geen eenvoudig boek en het vergt nogal wat doorzetting om doorheen de 330 bladzijden te raken. Maar wát hij schrijft blijft hangen...

Wie er op 10 november bij wil zijn kan mee met de bus die de VIFF inlegt. En we maken er maar meteen een erg interessant dagprogramma van.

ONVREDE ALOM

Er was een tijd dat de complexiteit van een geglobaliseerde wereld nog niet bestond. Alles was overzichtelijk en eenvoudig in het leven en er waren houvasten waar mensen bij onzekerheid en keuzes naar konden grijpen: de familie, de kerk, gilden, de vakbonden, de media, de machthebbers. Ze waren niet alleen houvasten en zingever, ze waren ook dikwijls oorzaak van solidariteit. Maar deze structuren, die eeuwenlang het leven hebben georganiseerd, verkeren in crisis, voor zover ze al niet helemaal uit het beeld verdween zijn. En wanneer er geen autoriteit meer bestaat op politiek, sociaal, familiaal of religieus gebied, dan worden de mensen – zoals de grote Alexis de Toqueville schreef – angstig bij de aanblik van een 'grenzeloze onafhankelijkheid'. Omdat zij niet meer tot hun oude overtuigingen kunnen terugkeren, kiezen zij voor een nieuwe meester, soms zonder te beseffen welke gevolgen hun keuze kan teweegbrengen.

DE NOVEMBERLEZING

Te Brussel op 10 november 2017

PANKAJ MISHRA, OF DE WOEDE ALS POLITIEKE EMOTIE

Vraag vandaag aan de mensen hoe ze denken over de politiek en de politici en de onvrede swingt de pan uit. En dit is geen lokaal verschijnsel dat alleen in enkele duistere landen van Afrika of in het onveilige Zuid-Amerika te vinden is, nee, dit ressentiment is wereldwijd verspreid. Het is daarover dat het boek van Pankaj Mishra 'Tijd van Woede – een geschiedenis van het heden' gaat.

Hoe is het zover kunnen komen? Hoe komt het dat zoveel onvrede aan de oppervlakte komt? Hoe zijn Brexit en Trump mogelijk geworden terwijl de 'weldenkende mens' aanvoelt dat dit niet de goede richting is?

GASTSPREKER

Pankaj Mishra is de gastspreker op de Novemberlezing op 10 november. Mishra is bij ons nog niet erg bekend, alhoewel hij een gezaghebbende stem is geworden wanneer het gaat om het ontrafelen van de maatschappelijke tendensen. Hij werd in Jahnsi, India, geboren in 1968. Hij is schrijver, journalist en essayist. Hij verdeelt zijn tijd tussen Londen, New Delhi, Mashoroba – een dorpje in de Himalaya – en het Wellesley College in de Verenigde Staten. In zijn eerste boek 'Butter Chicken in Ludhiana: Travels in Small Town India' beschreef hij de sociale en culturele veranderingen in India tegen de achtergrond van de globalisering. Sindsdien volgden de publicaties elkaar in een vlot tempo op en de voorlopig laatste in de reeks is 'Tijd van Woede', die de globalisering (opnieuw) behandelt en de wereldwijde opkomst van ressentiment – of zeg maar gewoon: woede – als krachtige politieke emotie. Deze woede dateert niet van gisteren, ze is al veel ouder. Anarchistisch terrorisme en nihilisme waren in Europa al aanwezig in de 19de eeuw en waren het resultaat van de ontgoocheling van mensen in de maatschappij, de onzekerheden

en de niet- vervulde verlangens. Ooit was de maatschappij éénduidig en hiërarchisch gestructureerd. Instituties zoals de kerk, de monarchie, God en de staat zorgden voor een veilige inbedding. De Franse en de industriële revoluties hebben de zekerheden van vroeger aan diggelen geschoten. Ze waren het begin van de moderniteit, een onophoudelijke reeks van maatschappelijke en economische veranderingen, van ongekende mogelijkheden om de geschiedenis te veranderen, zowel collectief als individueel. Er werd voorspoed en een beter leven beloofd, maar door weinigen bereikt. Niet alleen wie zijn dromen niet kon waarmaken bleef onvoldaan achter, ook wie hoger klom op de maatschappelijke ladder had angst om zijn nieuwe status te verliezen. Het vertrouwen in de maatschappij gleed weg en de roep om bescherming klonk steeds luider.

UITZICHTLOSHEID VAN DE TOEKOMST

De belofte van gelijkheid is uitgelopen op een massale ongelijkheid in termen van macht, status, vorming en bezit, met alle frustratie om de onvervulde verlangens van dien. Jonge mensen, overal in de wereld, strijden tegen de uitzichtloosheid van de toekomst. En juist dit gevoel zorgt voor veel woede. De samenleving, die gelijkheid belooft, kent in werkelijkheid verregaande ongelijkheid. Dit creëert jaloezie, vernedering en machteloosheid bij wie aan de onderkant van de maatschappij blijft hangen. De politiek, het beleid, de pers ook, hebben dat gevoel te lang verwaarloosd, onder het tapijt geschoven. Men begon zijn frustratie af te reageren op de maatschappij, op de gevestigde waarden. Het kapitalisme, dat in oorsprong welvaart, vooruitgang, rijkdom, democratie en gelijkheid voor iedereen beloofde, heeft zijn beloften niet kunnen waarmaken. Volgens Mishra is anarchistisch geweld de uitdrukking van misprijzen voor een samenleving die in de ogen van de daders elk perspectief op rechtvaardigheid of gelijkheid onmogelijk maakt: "Vandaag biedt IS de meest spectaculaire vorm van dat geweld, maar het is niet nieuw, zoals de ervaring van

een diepgaande crisis gekoppeld aan tegelijk migratie en wantrouwen in de instellingen niet nieuw is”¹

Met andere woorden: de woede is van alle tijden. Het anarchistisch terrorisme en het nihilisme waren een reactie op het liberale laatnegentiende-eeuwse Europa en Amerika. Toen al bleek dat ongebreideld kapitalisme en reële democratie niet samengaan. In de decennia na 1945 probeerde de sociaaldemocratie de wereld ervan te overtuigen dat we met zijn allen aan een groot project van collectieve welvaart waren begonnen. Maar dit ideaal werd langzamerhand neergehaald door de ideologie van het vrijemarktdenken. De markt bepaalde wie winnaars en verliezers waren. De abstracte en moeilijk te vatten economische krachten hebben de rol overgenomen. Onder Thatcher en Reagan liet de sociaaldemocratie de eerste vormen van deregularisatie en privatisering toe. En plots was er geen houden meer aan: de val van de Muur en de implosie van de Sovjet-Unie.

DE MUUR

De val van de Berlijnse Muur. Is er ooit een moment geweest in de 20ste eeuw dat het optimisme zozeer hoogtij vierde: gelijkheid, vrijheid én economische vooruitgang zouden na de val van de Muur voor iedereen toegankelijk worden en de wereld verkeerde in die einddagen van 1989 in een roes. Maar heel vlug is de ontuchtering gekomen. Oude regels verdwenen. Alles werd geprivatiseerd en geliberaliseerd. Iedereen moest deelnemen aan de mondiale vrijhandel en maximaliseren van het persoonlijke gewin werd de norm. Er werden nieuwe perspectieven geopend. Maar juist het ogenblik dat mensen het gevoel kregen dat er meer in hun leven zat dan wat voorzien en voorbestemd leek, was het ogenblik dat frustratie, militante onvrede en politiek verzet ontstonden.

En dan vooral bij jongeren: zij hebben beloften op een betere toekomst gekregen van nationalist, socialisten en democraten, en telkens werden de verwachtingen niet gerealiseerd en werden armoede een repressie alleen maar erger. Wie dan een boodschap verkondigt dat een betere toekomst alleen mogelijk wordt door een terugkeer naar de eigen grootsheid – bij de Islam de grootsheid van voor de vernederingen van de kolonisatie – die biedt een gevoel van positieve identiteit, waardigheid en eveneens een rechtvaardiging van elke daad van verzet. Vandaag komt dat bekend voor. En daar komt dan de globalisering en mondialisering bij kijken. De vroegere opstandigheid tegen de moderniteit – denken we aan de Duitse romantici en de Russen in de 19de eeuw – veroorzaakte vanaf het begin onbehagen en strijd. Maar dit was eerder een

lokaal of tot één land beperkt gegeven. Nu zorgen de sociale media ervoor dat het onbehagen wereldwijd plaatsheeft bij de mensen, bij wie grote verwachtingen zijn gewekt die niet zijn waargemaakt. De mogelijkheid om zijn boodschap in de hele wereld te verkondigen van op zijn kleine plaats op die wereldbol is permanent aanwezig en sommige politici en terreurgroepen maken er gretig gebruik van. Deze boodschap is – misschien wat kort door de bocht, vergeef het mij – dat de mensen terug willen naar een wereld waarin het leven nog goed was en dit is mogelijk door iedereen uit te sluiten die het leven ‘verpest’: de immigranten, de politici, de ‘Gutmenschen’, ...

Bij velen is de wereld een samenzwering tegen hun diepe hoop en hun verwachtingen. Ze willen het systeem slopen dat hen waardigheid en toekomst onthoudt. “Dit is waar ik mij het meest zorgen over maak: al die onverwulbare verlangens”, zegt Pankaj Mishra. En als hem gevraagd wordt hoe het tij gekeerd kan worden, pleit hij voor een andere benadering: “Ik zou willen vertrekken van gewone, maar heel fundamentele vragen: wat maakt een samenleving goed of gelukkig? Wat zorgt voor voldoende harmonie in een samenleving? En dan zal je toch ook ruimte moeten maken voor compassie en mededeelzaamheid. We zitten op het einde van een lange cyclus van concurrerende waarheidsaanspraken. Wat overblijft zijn de fundamentele behoeften: stabiliteit, zekerheid en een betere toekomst voor de kinderen. Daar heb je geen ingewikkelde theorieën of discoursen voor nodig”.

BRONNEN

- Ignas Devisch, ‘Woede is een vorm van betrokkenheid’, column in ‘De Standaard’, 20 juni 2017
- Gie Goris, ‘Pankaj Mishra, Frustratie...’, MO-magazine, 15 april 2017
- Nicole Lucas, ‘We leggen te veel nadruk op religie als bron van geweld’, Trouw, 25 februari 2017
- Bas Heijne, ‘We kunnen niet meer terug naar vroeger’, NRC, 28 februari 2017
- Joost de Vries, ‘We willen zand in onze ogen’, de Groene Amsterdammer, 1 maart 2017
- ms, ‘De wereld, één groot Calais’, Humo, 9 mei 2017
- Wim Brummelman, ‘Het Oosten en de rest’, NRC, 7 september 2012
- Carlo Pizzato, ‘Modi’s rise leaves no space for elite complacencies: Pankaj Mishra’, the Hindu, 28 januari 2017
- Pankaj Mishra, ‘Tijd van Woede’, Atlas Contact, 2017

Jan Breyne

Unieke aanwinst voor het museum 'YPRES', schenking van Sam Dillemans

Op vrijdag 28 juli 2017, aan de vooravond van het grote herdenkingsweekend ter gelegenheid van de honderdste verjaardag van het uitbreken van de Derde Slag bij Ieper, mocht de stad Ieper een bijzondere schenking in ontvangst nemen: het indrukwekkende schilderij 'Ypres' van de internationaal gereputeerde kunstenaar Sam Dillemans. Piet Chielens gaf de inleiding op de overhandigingsplechtigheid. We brengen enkele passages.

De Vlaamse kunstschilder Sam Dillemans nam begin 2017 zelf contact op met het In Flanders Fields Museum, om te vertellen over een nieuwe fase in zijn werk, dat over de Eerste Wereldoorlog ging, een onderwerp waar hij al schilderend haast tot zijn eigen verbazing was ingerold. Hij wilde een tentoonstelling met nieuw werk aan de thematiek wijden, gepland voor 2018. Maar voordien wilde hij aan het IFFM of aan de Stad Ieper een werk schenken, ter gelegenheid van de herdenking van die grote veldslag van 1917.

HET GEWELD VAN DE OORLOG

Sam Dillemans drong tot de thematiek door met de hem kenmerkende intensiteit. Werk na werk ging hij op in het geweld van de oorlog, in de heroïsche strijd, in de barbaarse wreedheid van winst of verlies, de ellende van de dood. Elke emotie in het onderwerp werd beantwoord door de emotie van de verf en de even snelle als virtuoze verbeelding die verf in Dillemans' werk heeft. Eerst schetst ze – hij koos resoluut voor alleen maar zwarte en witte olieverf. Maar daarna zwelt ze, hoogt ze de inspanning op, spat ze van het doek, wordt figuratief en abstract in een, of vermengt zich, tot uit de dichte, dikke mengvorm nooit geziene nieuwe emoties opstaan.

Kleine en grote doeken volgden elkaar in snel tempo op, maar er volgde nog groter werk, tot deze gigantische omvang, omdat het onderwerp van de oorlog nu eenmaal zo complex is, en Dillemans inmiddels in een titanenstrijd was verwikkeld.

Hoe kon hij dit eeuwige onderwerp in al zijn gewenste nuances verbeelden? De verraderlijke clichés ontwijken en toch de essentie uitdrukken? Pas toen hij zover was, is dit werk, YPRES, ontstaan.

ACHT SOLDATEN

Het schetsmatige silhouet van het kapotgeschoten belfort van Ieper rechtsboven wordt niet eens beschenen door de vaalgele zon links. Voor het eerst is er in de compositie van zwart en wit ook een secundair verhaal van kleur; bruine korsten modder zijn aan de oppervlakte gekomen. Daarin staan minstens acht soldaten te strijden, te lijden, zich te verzetten tegen hun lot, om het tegelijk zelf te bewerken, te schreeuwen tegen de dwingeland, te schreeuwen van de pijn, gewond, strijder of berriedrager. In het centrum van de rij strijders, vooraan kadavers die reeds tot de aarde behoren, mens of dier, naast daders en slachtoffers in één, in een chaotisch kolkende vuurzee van oorlog bovenaan. Dit beeld combineert ragfijn detail met klodders exces, contrast met organische symbiose. Zo'n werk kan niemand van de eerste dag maken, dit is de culminatie van alles wat de schilder in deze reeks, in het voorbije jaar, heeft geleerd, van zichzelf en van de oorlog. Dat maakt van YPRES een synthese en een analyse, de oorlogsdaad en zijn reflectie. Dit werk van Dillemans kan opgevat worden als een belangrijke daad van culturele herdenking. Het schenkt ons, niet alleen deze stad en bezoekers aan dit museum, maar iedereen vandaag, een nieuwe verbeelding die het vergeten tegengaat en ongetwijfeld ook volgende generaties zal uitnodigen tot reactie en reflectie. En dat is een weldaad, het is immers het eerste wat nodig is en ons te doen staat om meer en meer oorlog uit de wereld te bannen.

Piet Chielens

HET HERDENKINGSGEBEUREN IN IEPER: “DARK TOURISM”?

Op zondag 30 april 2017 hield Jong Groen Ieper-Poperinge een goed bijgewoonde debatavond over het op de Eerste Wereldoorlog gerichte toerisme in Ieper. De titel van de avond was “Dark Tourism” en de vraag die de organisatoren zich onder meer stellen is of deze term toepasbaar is op het (oorlogs-)toerisme in Ieper. Deze tekst bracht Dominiek Dendooven er naar voren om te argumenteren dat de term “dark tourism” zowel onzin als on-zinnig is, en gewoonweg beter niet gebruikt wordt.

Laat ons eerst eens kijken wat precies wordt bedoeld met “dark tourism”. De term werd voor het eerst gebruikt in 1996 in een studie over toerisme naar de plaats van de moord op JF Kennedy en wordt gedefinieerd als “toerisme naar historische plekken die te maken hebben met dood en tragedie of daarmee worden geassocieerd”. De Nederlandse vertaling luidt meestal “duister toerisme”. Alternatieven zijn “thanatoerisme” (thanatos – dood) en – wat ik al een veel betere term vind – “difficult heritage-tourism”.

Dat wil dus zeggen dat, afgaande op deze definitie, ik gepokt en gemazeld ben in het duistere toerisme. Als historicus bestudeer ik een conflict waarin miljoenen mensen zijn omgekomen, alleen al in onze directe omgeving zowat een half miljoen. Meer nog, al bijna twintig jaar werk ik in een museum en maak ik tentoonstellingen die – om in de termen van de definitie te blijven – “duistere toeristen” naar Ieper moeten brengen. Ik ben dus een producent van “dark tourism”. Daarnaast ben ik tegelijk een gulzig consument van datzelfde “dark tourism”. Ik bezoek immers niet alleen graag historische plekken – mits daar iets te zien is – maar ben ook nieuwsgierig naar hoe men elders met het verleden omgaat.

NEGATIEVE EN DUISTERE BIJKLANK

Er zijn verschillende redenen waarom ik weiger het begrip “dark tourism” te gebruiken

1. De term wordt niet universeel aanvaard.

Ter voorbereiding van de debatavond heb ik een beetje gegoogled en daarbij ging ik ervan uit dat het bestaan van een wikipediapagina een indicatie was van het ingeburgerd zijn van een term. Wel, slechts in 14 talen bestaat een Wikipediabijdrage

over “duister toerisme”. Nu is het weliswaar een erg jonge term – voor de eerste keer dus gebruikt in 1996 – en men zou kunnen argumenteren dat dit té jong is voor een term om overal door te breken, maar dat klopt zeker niet. We komen immers wikipedia-artikels tegen in erg diverse talen zoals Koreaans, Noors en Maleisisch. Veel belangrijker en veel opvallender is echter dat het begrip niet lijkt te bestaan in het Duits of in het Pools – en dat zijn toch bij uitstek talen van landen waar “duister toerisme” volgens de definitie heel sterk ingeburgerd is. Denken we maar aan Auschwitz en Buchenwald, twee archetypische voorbeelden in de studies naar “dark tourism”.

2. Niet alleen wordt de term niet overal gebruikt, waar hij wordt gebruikt, bestaat er geen eensgezindheid over de precieze betekenis. Verschillende mensen verstaan er iets anders onder.

Zo lijkt “tourisme noir” in het Frans toch nét een iets andere betekenis te hebben. Terwijl de Belgische en Nederlandse wikipediapagina’s benadrukken dat dark tourism/duister toerisme een neutrale term is, is volgens de Franse wikipedia “tourisme noir (ou tourisme macabre)... une forme controversée de tourisme qui consiste à organiser la visite payante de lieux étroitement associés à la mort, à la souffrance ou à des catastrophes”.

En niet alleen is er geen eensgezindheid over de betekenis van de term, maar het begrip zelf scheidt verwarring. Zo maakt de term geen enkel onderscheid tussen toerisme en toeristische producten waarvan het doel educatief of wetenschappelijk is en die waarvan het doel louter economische exploitatie is. Met andere woorden, of je nu de London Dungeon bezoekt met zijn wassenbeelden-griezelscènes, of je doet een Jack The Ripper-wandeling met een in Victoriaanse kleren gestoken gids of je bezoekt de Catacomben in Parijs of je bezoekt het In Flanders Fields Museum of nog: je bezoekt Auschwitz samen met een overlevende van de holocaust, dat maakt weinig verschil volgens de term, dat is allemaal “dark tourism”. “Dark tourism” is dus een containerbegrip, een vuilbakterm zo u wil, waar iedereen die betekenis aan kan geven die hij wil, iets zoals “ding” of “cultuur”.

“Dark tourism” is ook slechts zelden alleen maar dat. Ik bedoel daarmee dat het percentage toeristen die naar een plek trekken louter en alleen omwille van de “duistere” geschiedenis erg beperkt is. Zo was ik bijvoorbeeld onlangs in Zuid-Afrika en in Noord-Ierland. In Zuid-Afrika maakte ik een begeleide rondrit door Soweto. En ik bezocht er de plaats waar in 1976 protesterende studenten door het apartheidsregime werden neergekogeld en het woonhuis van Mandela maar daarnaast ging het eveneens over het gewone leven in de township, over de open markt, over de organisatie van het openbaar vervoer enzovoort. Zo ook in Belfast: wie dat wil, maakt er een wandeling door Falls Road en Shankill Road, de die-hard katholieke en protestantse wijken, en ziet er de nog steeds aanwezige “peace wall” maar het is tegelijk een gezellige stad met zeer vriendelijke mensen en een variatie aan musea. Zo is het ook in Ieper. Ik ken vele bezoekers aan Ieper die naar hier komen, precies omdat het niet “alleen maar oorlog” is. Er is de aangename, historische stadsomgeving, het vele groen, de kwaliteitsvolle logiesmogelijkheden etcetera. En natuurlijk valt het niet te ontkennen dat velen voor de eerste keer naar Ieper komen omdat ze over het oorlogsverleden willen of moeten leren, maar een keer hier raken ze dikwijls verrast door de veelzijdigheid van het toeristisch aanbod. Hierbij wil ik à propos benadrukken dat dit net de sterkte van Ieper is, in contrast met bijvoorbeeld Albert of Péronne in de Somme. Het feit dat er hier meer is dan alleen maar oorlogsrelicten. We moeten dus ook blijven investeren in de veelzijdigheid, in de meerstemmigheid van ons toeristisch aanbod, zeker als we naar de periode na de eeuwherdenking kijken.

3. De term “dark tourism” is a-historisch, en daarmee bedoel ik dat het ons historisch besef niet versterkt, wel integendeel.

Ik verklaar mij nader: wat nu door sommigen als “dark tourism” wordt beschouwd is het misschien binnen 100 jaar niet meer. Wie vandaag de Leeuw van Waterloo bezoekt, doet dat misschien eerder omwille van de associatie met Napoleon of omdat die leeuw op die berg een interessant, zelfs mooi, gezicht is dan omwille van het feit dat er zich op 18 juni 1815 een tragedie heeft afgespeeld. Slechts weinigen storen zich eraan dat er ijsjes verkocht worden door iemand die zich als Napoleon heeft verkleed, of beschouwen dat als “dark tourism”. Maar stel je eens voor dat iemand verkleed in het Feldgrau van een Duitse infanterist hier in Ieper hetzelfde zou doen. We zijn er tot nu toe gelukkig van gespaard gebleven, maar niets sluit uit dat het ooit gebeuren zal. Immers met het verlopen van de tijd, verandert ook de gevoeligheid van de maatschappij ten opzichte van die gebeurtenissen in het verleden. Met andere woorden:

wanneer stopt “dark tourism” met “dark” te zijn en vervelt het tot gewoon cultuurtoerisme?

Nog een voorbeeld : is het Colosseum bezoeken “dark tourism” of gewoon cultuurtoerisme?

4. Mijn belangrijkste argument tegen het gebruik van de term is echter gevoelsmatig: ook al beweren sommige voorstanders van niet, hoe je het ook wil, ‘dark’, ‘duister’, ‘noir’ heeft een negatieve, ja duistere bijklank.

En dat is in tegenspraak met de bedoeling van heel wat van de initiatieven die onder “dark tourism” gerangschikt worden. Ik heb daarjuist al het voorbeeld gegeven van het bezoek aan Auschwitz samen met een holocaustoverlevende, maar hetzelfde geldt voor familieleden die piëteitsvol op pelgrimage gaan naar het graf van een overgrootvader bij Ieper. En zij zijn nog steeds veel talrijker dan wat velen zouden denken. Dit blad brengt telkens opnieuw onder de hoofding “ontroerparcours” talrijke voorbeelden. Opnieuw, dat is niet altijd eenduidig: iemand kan perfect naar Ieper komen om een krans te leggen op het graf van een voorvader, tranen staan huilen bij het aanhoren van de Last Post en dan een half uur later pinten staan hijsen in een café op de Grote Markt.

BELEDIGEND EN RESPECTLOOS

Ik vind de term “dark tourism” ronduit respectloos ten opzichte van piëteitsvolle pelgrims, voor de kinderen en kleinkinderen die in de voetsporen van hun vader of grootvader het kamp of het slagveld gaan bezoeken waar hij tijdens een van de oorlogen willens nillens verbleven heeft. En opnieuw een voorbeeld dat toont hoe hybride het allemaal is: verschillende mensen gaan op bezoek naar de plaats waar hun grootouders als vluchteling verbleven of geboren zijn tijdens de Eerste Wereldoorlog. Is dat “dark tourism”?

Die negatieve bijklank is niet alleen beledigend voor pelgrims maar ook voor de mensen die professioneel actief zijn in de sector van het “dark tourism” en zich wel sterk bewust zijn van de ethische dimensie van wat zij doen. Die zich, zoals mijn collega’s en ikzelf, elke dag opnieuw afvragen hoe we het best met deze geschiedenis omgaan, waar we de grens trekken van wat we kunnen en wat we tonen.

Als ik voor mijzelf en mijn collega’s spreek: wij zijn bezig met geschiedenis, en met een stuk behoorlijk beladen geschiedenis. Maar we zijn ons er sterk van bewust dat we door die geschiedenis te bestuderen werken aan een betere toekomst. Wat we doen is dus resoluut toekomstgericht. En om maar helemaal de filosofische toer op de gaan: dat is trouwens de zin van de geschiedenis. Geschiedenis als studie van het verleden biedt ons een antwoord op de levensvragen waar we vandaan

komen en dus ook wie we zijn en bereidt ons op die manier op de toekomst voor. En dat is helemaal niet 'dark' of 'duister', integendeel!

TOT BESLUIT

De lezer kan het dus samen met mij vaststellen: er zijn vele redenen om het gebruik van de term "dark tourism" resoluut van de hand te wijzen. Rest de vraag: wat is dan wel het soort toerisme waarmee we hier in leper te maken hebben? Pelgrimage? Neen, want lang niet iedereen is pelgrim. Slagveldtoerisme? Neen, want het gaat veel breder. Talbot House in Poperinge ligt bijvoorbeeld ver achter het toenmalige front en heeft weinig met het vechten *an sich* van doen.

Vredestoerisme? Neen, want niet iedereen staat open voor onze boodschap (helaas). Bovendien is het onderwerp van wat hier bestudeerd en toegankelijk gemaakt wordt niet de vrede maar de oorlog (maar laat ons wel wezen, elk goed oorlogsmuseum zou de bezoeker moeten laten inzien wat het belang van vrede is.)

Oorlogstoerisme dan? Ja, da's een goeie. In een grote mate toch. In Flanders Fields Museum is zeker en vast een oorlogsmuseum want oorlog is zijn onderwerp. Maar toch gaat het toeristische gebeuren in het leperse verder dan dat, niet alleen door de integratie van herdenking en heropbouw maar ook door het eerder vermelde gediversifieerde toeristische aanbod. Bovendien, als je verder kijkt dan het leperse voorbeeld, kan je niet zomaar stellen dat "dark tourism" gelijk is aan oorlogstoerisme.

In het Frans gebruikt men "tourisme de mémoire". Dat is een schitterende, maar tegelijk moeilijk te vertalen term, "mémoire" is immers én herdenking én herinnering én geheugen.

Opvallend is dat het woord "geschiedenistoerisme" niet bestaat. Terwijl we het wel hebben over "cultuurtoerisme", "kunsttoerisme", "landbouwtoerisme", en dergelijke meer. Wat echter wel bestaat, is "erfgoedtoerisme". Het wordt omschreven als "het reizen om de plaatsen en activiteiten te ervaren die van oorsprong de verhalen en de mensen uit het verleden vertegenwoordigen". En dat is precies wat hier gebeurt. Dat verleden dat er vertegenwoordigd wordt, kan beladen zijn, of niet. Maar zelfs als dat met een oorlog te maken heeft, is daar helemaal niets duister aan.

Dominiek Dendooven

Kate Mani

De uitgestrekte tarwevelden van Fromelles.

HET KOEN KOCHFONDS

Het is al een tijdje geleden dat de Australische Kate Mani stage liep in het Kenniscentrum met steun van het Koen Kochfonds. Toen ze terug naar 'de andere kant van de wereld' vertrok liet ze een verslag na van een bezoek aan Fromelles, een iconische plaats voor Australiërs. We brengen haar verhaal in het Engels en het Nederlands...

A NEW GENERATION TO REMEMBER EUREKA STREET

It's 9 pm but the setting sun shows no sign of repose as it beams down across the vast wheat fields of Fromelles. Line between land and sky blurs as yellowing crops align with the sun's reach. On the other side of no man's land pale moon is just visible. Straight ahead a rough path through the wheat leads to the German lines.

PHEASANT WOOD

It's down this path to the once formidable German stronghold of the Sugarloaf that I file with the Friends of the 15th Brigade, descendants of the soldiers who fought here 100 years ago in the 59th and 60th AIF battalions.

This pocket of Northern France on the World War I Western Front is a place of stories, both old and new.

The Commonwealth War Graves Commission's newest cemetery, Pheasant Wood, holds the graves of 250 soldiers, some identified and others 'known unto God'. All were considered missing until 2008 when Melburnian and amateur historian Lambis Englezos discovered a German mass grave of Allied soldiers and fought for its large-scale exhumation. Since then, soldiers continue to be identified through DNA testing and are given proper military burials, with six new headstones unveiled during the July 2016 centenary commemorations of the Battle of Fromelles.

Friends of the 15th member and Melburnian Marilyn Fordred, with her brother Graeme, is 'on a quest' to locate the spot where her great-uncle, Fred Steward, was killed. She's confronting an unresolved question that haunts her in the same way it haunted her grandmother nearly 100 years ago.

Steward was a member of the 60th Battalion after enlisting with seven mates from Fitzroy, Vic., in August 1915. He arrived in France in June 1916 before being killed weeks later at Fromelles. 'When I was 13 my mum told me [Steward] went down in a

Het is 9 uur in de avond maar de ondergaande zon geeft nog geen teken van verzwakking zoals ze straalt over de uitgestrekte tarwevelden van Fromelles. De grens tussen land en lucht vervaagt wanneer vergeelde gewassen door de zon worden beschenen. Aan de andere kant van niemandsland is een bleke maan net zichtbaar. Recht voor ons uit leidt een onduidelijk pad door de tarwevelden naar de Duitse linies.

PHEASANT WOOD

Het is dit pad naar wat ooit het beruchte Duitse bolwerk van de Sugarloaf was dat ik bewandel met de 'Vrienden van de 15de Brigade', afstammelingen van de soldaten, die hier 100 jaar geleden vochten in de 59ste en 60ste AIF bataljons. Dit stukje Noord-Frankrijk aan het Westelijk front is een oord van verhalen, oude en nieuwe. De recentste begraafplaats van de Commonwealth War Graves Commission, Pheasant Wood, bevat de graven van 250 soldaten, sommigen geïdentificeerd en anderen 'known unto God'. Zij allen waren als vermist opgegeven tot 2008, wanneer Lambis Englezos, de amateur-historicus uit Melbourne, een Duits massagraf van geallieerde soldaten ontdekte en zich inzette voor de grootschalige ontgraving ervan. Sedertdien worden soldaten onafgebroken geïdentificeerd met DNA-onderzoek en krijgen ze een waardig militair graf. Zes nieuwe grafstenen werden onthuld tijdens de eeuwherdenking van de slag van Fromelles in juli 2016.

Marilyn Fordred, lid van de 'Vrienden van de 15de' en inwonster van Melbourne, is samen met haar broer Graeme op zoek naar de exacte plaats waar haar grootoom Fred Steward is gesneuveld. Zij worstelt met een onopgelost probleem dat haar evenzeer bezighoudt als het haar grootmoeder bezighield, bijna honderd jaar geleden. Steward was bij het 60ste Bataljon nadat hij in augustus 1915 dienst had genomen samen met nog zeven kameraden van Fitzroy, Vic. Hij kwam in Frankrijk aan in juni 1916 om er enkele weken later te sneuvelen in Fromelles. "Toen ik 13 was, vertelde mijn moeder me dat Steward sneuvelde in een moeras van het Lages Brook kanaal

bog in the Laves Brook canal and his whole battalion died. Mum and Granny never wavered,' Fordred says. 'But we started researching and found out that the night was dry, that the canal was small and his battalion have to cross it. Everything pointed to their story being wrong.'

LOSS TRANSCENDS GENERATIONS

Visiting Fromelles allowed Fordred, with the help of the Friends of the 15th tour leader Englezos, to determine how and where Steward died and discover that his 60th Battalion in fact crossed the canal. 'Lambis told us that if soldiers crossed the Laves Brook it was a death sentence, they were cut down by machine gunfire and left to drown,' she says.

Sharing in memories like Fordred's is a reminder that the 5500 Australian casualties from the first 24 hours of the Battle of Fromelles all have a unique story. More than just 'war dead', they become fathers, sons, great-uncles and friends.

As a 20 year old with no personal connection to war, the broad brushstroke of losing 'a generation of men' is hard to comprehend. But walking the battlefield with Fordred and absorbing just one family's pain makes me realise how loss transcends generations. Her quest reduces the anonymity of one of those endless Australian names etched into sprawling marble memorials of the Western Front.

The sun starts to set as Fordred and the Friends of the 15th Brigade trudge back across no man's land to the Allied line. 'The family was very bitter after the war,' she says.

'Finding out what really happened allows questions to be answered. Lambis gave us a simple answer that solves a 100 year old question.' Witnessing Fordred inject contemporary emotion into such an old story, how could remembrance not feel meaningful and relevant?

en ook zijn hele bataljon kwam er om het leven. Mijn moeder en grootmoeder zetten koppig door", vertelt Fordred. "Maar we begonnen opzoekingen en ontdekten dat de nacht droog was, dat het kanaal niet breed was en dat zijn bataljon het enkel moest oversteken. Alles wat hierover vroeger werd verteld was dus blijkbaar verkeerd."

VERLIES OVERSTIJGT GENERATIES

Haar bezoek aan Fromelles stelde Fordred in staat, met de hulp van de reisleader van de 'Vrienden van de 15de, Englezos, om te bepalen hoe en waar Steward stierf en vast te stellen dat zijn 60ste Bataljon inderdaad het kanaal overgestoken had. "Lambis vertelde ons dat het oversteken van de Laves Brook eigenlijk een doodvonnis was: ze werden neergemaaid door vijandelijk machinegeweervuur en achtergelaten om er te verdrinken", vertelt ze. Herinneringen delen zoals die van Fordred herinnert er ons aan dat de 5500 Australische gevallen uit de eerste 24 uur van de Slag van Fromelles allemaal een unieke geschiedenis hebben. Meer dan alleen 'oorlogsslachtoffers' worden zij vaders, zonen, grootvaders en vrienden. Voor een 20-jarige zonder persoonlijke band met een oorlog, is het met één pennentrek verliezen van een 'generatie mannen' moeilijk te begrijpen. Maar wanneer ik met Fordred over het slagveld wandel en de pijn van één familie absorbeer, dan realiseer ik me hoe verlies generaties overstijgt. Haar zoektocht doorbreekt de anonimiteit van één van deze eindeloze reeks Australische namen, gebeiteld op één van die talloze marmeren monumenten aan het Westelijk Front. De zon begint onder te gaan wanneer Fordred en de 'Vrienden van de 15de Brigade' terugsjokken doorheen niemandsland naar de geallieerde linie. "De familie was erg verbitterd na de oorlog", zegt ze. "De ontdekking van wat werkelijk gebeurde, geeft eindelijk antwoord op onze vragen. Lambis gaf ons een eenvoudige uitleg en loste hiermee een 100 jaar oud probleem op." Als je ziet hoezeer het oude verhaal van Fordred nog vandaag zoveel emotie losweekt, hoe kan 'herdenken' dan niet aangevoeld worden als betekenisvol en relevant?

Kate Mani

Het Laves Brook kanaal: 'het oversteken ervan was eigenlijk een doodvonnis'.

Pheasant Wood, recentste begraafplaats van de CWGC.

Zicht op Fromelles van Pheasant Wood.

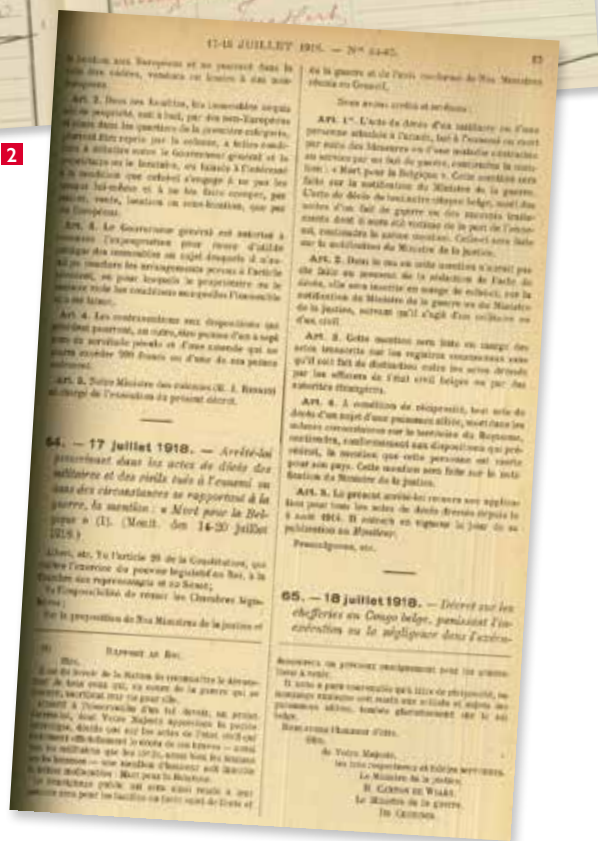
D E N A M E N L I J S T

PRO PATRIA, PRO REGE THE OLD LIE?

1

2

Wie aan de Namenlijst heeft meegewerkt en met Belgische slachtoffers aan de slag ging, werd ongetwijfeld geconfronteerd met de kwalificatie 'Gestorven voor België'. Men treft ze aan op monumenten, bidprentjes of in lofredes voor de oorlogsdoden, maar ook in de kantlijnen van de gemeentelijke burgerlijke stand geeft de betiteling – in de periode van augustus 1914 tot eind 1918 en met uitlopers tot diep in de jaren 1920 – extra (rood) cachet aan verschillende overlijdensakten. Die vaststelling leidde tot een korte verkenning van de notie 'sterven voor het vaderland', die 'oude code' die elk betrokken oorlogsland in zijn herdenkingscultus heeft meegenomen. Honderd jaar later roept de geladen annotatie, die nog vaak opduikt bij actuele herdenkingspraktijken, vragen op over haar betekenis en gebruik.

EEN BEGRIJP MET VELE LADINGEN?

Aan voorbeelden geen gebrek, gezien de omvang van het conflict en het enorme aantal dodelijke slachtoffers. Wie de gemeentelijke overlijdensregisters van honderd jaar geleden raadpleegt, ziet de eerste met bloedrood gevulde kantlijnen verschijnen vanaf 4 augustus 1914. De verdedigers van het Luikse kwamen van heinde en verre: Gent, Harelbeke, Lokeren, Montignies-sur-Sambre, Moorsele, Saint-Hubert, Sint-Truiden, Strombeek-Bever, Willebroek, Zonhoven ... Gegeven de met de Duitse inval geschonden Belgische neutraliteit en het populaire patriottisme van die dagen, is het allicht aannemelijk dat veel van die jongens inderdaad waren gesneuveld in de overtuiging dat ze de vrijheid en integriteit van hun land moesten verdedigen tegen een infame agressor. In die zin valt op de achteraf bijgeschreven kwalificatie 'Gestorven voor België' waarschijnlijk weinig aan te merken. Daarna volgden de 'vaderlandse offers' de parcours van het strijdtoneel en zijn zodoende afleesbaar in de overlijdensregisters. Zo verliep de Duitse opmars door België moeizamer dan verwacht, wat Duitse troepen deed terugrijpen naar een tactiek van repressie en terreur tegen de burgerbevolking. De kantlijnen van Waalse (en later ook Vlaamse) gemeenten kleurden duizenden malen rood:

- 1 'Gestorven voor België'. Uittreksel uit de overlijdensakten van de Burgerlijke Stand van Aalst, 1914 (Stadsarchief Aalst).
- 2 Uittreksel uit het Staatsblad: besluitwet 17 juli 1918 (Kamer).

Oorlogsmonument aan het Luchvaartplein in Brussel:
'Aan de foorreizigers eervol gesneuveld voor het vaderland'.

burgerslachtoffers, 'Gestorven voor België'. Later volgden de Belgische uitvallen, de val van Antwerpen en de terugtrekking achter de IJzer. De slag, en later 'de Wacht', bij de stroom werden zowat synoniem voor het credo 'Gestorven voor België'.

De oorlog eindigde niet met Kerst 1914 en gedurende veel te lange jaren konden vele duizenden Belgen nog loyaal sterven voor hun vaderland, en dat op uiteenlopende wijze. Voor militairen kon dat aan het IJzerfront tijdens een actie of beschieting, in een hospitaal aan de gevolgen van ziekte of verwonding, in een krijgsgevangenenkamp, door een stom accident achter het front, ... Voor burgers gold vooral de dood door beschieting (of de lading nu uit Duitse dan wel geallieerde vuurmond kwam, deed voor de postume erkenning niet zoveel ter zake) en door executie in het geval van spionnen. Maar ook overlijdens na (Duitse) mishandeling, gevangenschap of gedwongen tewerkstelling in erbarmelijke omstandigheden waren respectabele doodsoorzaken om als vaderlands slachtoffer erkend te worden. Tijdens het Eindoffensief, dat van 28 september 1918 tot en met de wapenstilstand in 1918 plaatsvond, kwam er weer beweging in het front.

'Sterven voor België' betekende voor militairen in deze fase: de vaderlandse grond morzel per morzel heroveren. Het Belgische leger telde gedurende deze periode ongeveer een derde van haar totale verliezen tijdens de oorlog. Wie tijdens dat laatste offensief zwaar gewond werd, en na 11 november 1918 alsnog overleed aan de gevolgen daarvan, verdiende zonder meer ook de postume verdienste van het sterven voor het vaderland.

ZO OUD ALS DE STRAAT

Sterven voor het vaderland is van alle tijden, van de verdedigers van Salamis in 480 v.C. tot de Amerikaanse *body bags* die morgen van een ver overzees 'gebied van inmenging' zullen terugkeren. Vanwaar komt die hardnekkig gekoesterde, tijdloze gedachte van het eervolle sterven voor het vaderland? De Franse filosoof Frédéric Gros legt in het eerste deel van zijn essay *États de violence : essai sur la fin de la guerre*¹ een aantal aspecten van de wordingsgeschiedenis van dat 'credo' bloot. Door de eeuwen heen volgt hij de ontwikkeling van en de verhoudingen tussen fenomenen als de mythe van de ridderlijke ethiek (zelfwaardering die geopenbaard wordt door en in de daad van het gevecht), het model van het weerstandsvermogen (weerspiegeld in de structuur en cohesie van de groep), de utopie van gehoorzaamheid (met de rationalisering van oorlogsvoering in de moderne tijd ging discipline de ethiek van de soldaat bepalen) tot wat hij de 'transhistorische ethiek' van de zelfopoffering noemt. Een universele ethiek dus, van Salamis tot de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog: wie bereid is voor de 'hogere zaak' (zoals de natie, de vaderlandse bodem, vrijheid, de beschaving) te sneuvelen, is ook bereid om net daar voor te leven. En dat komt feitelijk neer op een moreel superioriteitsgevoel onder de discipelen van de 'code'.² Vandaag is het voor ons allicht moeilijk in te beelden wat het betekent om met volle overtuiging ten strijde te trekken voor een hoger doel als bijvoorbeeld het vaderland. Maar in augustus 1914 was deze mentaliteit gangbaar: patriotten namen vrijwillig dienst en waren bereid te sterven in het belang van hun natie (een vorm van zelf-negatie of zelfopoffering, aldus Gros). Volgens het boekje zou dat als volgt moeten gaan: de soldaat trekt vastberaden en enthousiast ten aanval, met de naam en de vrijheid van het vaderland dat hij verdedigt in zijn geest genesteld. Tijdens de aanval wordt hij al snel neergemaaid door vijandelijk geweervuur of inslaande granaten en sterft. Zodoende voltrekt zich de betovering van

¹ GROS, Frédéric. *États de violence : essai sur la fin de la guerre* (Gallimard, 2006), naar het Engels vertaald: *States of Violence. An essay on the end of war* (University of Chicago Press, 2010).

² Ik doe Gros groot onrecht aan door de eerste honderd bladzijden van zijn uitermate boeiend essay in slechts enkele onvolmaakte zinnen te schetsen, daar ben ik mij van bewust.

de patriottische heldendood, die vervolgens in het collectief historisch geheugen op tal van symbolische wijzen vastgelegd en voortverteld kan worden. De soldaat offerde zijn leven op het altaar van het vaderland: het betreft een artificiële constructie met een eigen canon aan herinneringen, anekdotes, dromen, stichtingsverhalen, mythes, erfenissen en opdrachten. Het is een discours waarin een gemakkelijke logica schuilt en waarmee veel 'oncomfortabele nuances' verborgen gehouden kunnen worden. Bovendien bevat de gedachte ook een zeker continuïteitsprincipe: er is een dialectiek van opoffering nodig, die Staten door oorlogsvoering gaande kunnen houden om de eigen superioriteit steeds opnieuw te bevestigen.

Ook de Amerikaanse filosoof James Dodd heeft fenomenen als dood, herdenking, rouwen en betekenisgeving tijdens en na de Eerste Wereldoorlog bestudeerd. Op een conferentie aan de KULeuven, eerder dit jaar, kwam het fenomeen van 'opoffering voor het vaderland' uitgebreid aan bod in zijn *keynote*.³ Dodd ging in op de betekenis van het offer, hoe het zich positioneert tegenover het individu zelf, tegenover anderen, tegenover god of het vaderland. Het offer heeft een status en iets 'heiligs' ('sacre'-fice), en in oorlogstijd spreekt men graag van een 'heldendood' of 'martelaarsdood'. Er wordt een bijzondere relatie tussen twee partijen gecreëerd: het leven wordt immers als 'offer' gegeven aan 'anderen', die op hun beurt dus in het krijt

staan tegenover diegenen die het offer brachten. De dood voor het vaderland werd een element in een herdenkingseconomie. In zijn retoriek, creëerde (creëert) het offerdiscours haast een schuldgevoel tegenover de overlevenden: de heldendood was het hoogst bereikbare, daar mocht niet lichtzinnig mee om gegaan worden. Dit soort relatie speelt een belangrijke rol in de naoorlogse betekenisgeving aan de Grote Oorlog, en sluit aan bij wat Gros schreef over de continuïteit en dialectiek van het riedeltje.

Hoe groot de bereidheid tot patriottische zelfopoffering in 1914 ook was, tijdens de oorlog zou de gedachte zwaar onder druk komen te staan, net door de manier waarop de oorlog was gevoerd en verlopen. Er wordt wel eens gezegd dat de Eerste Wereldoorlog een oorlog was waarin generaals uit (en met de mentaliteit van) de 19de eeuw streden met wapens uit de 20ste eeuw, om aan te geven hoe groot de 'militaire cultuurschok' van deze eerste geïndustrialiseerde oorlog was. Artillerie en machinegeweren claimden een absolute meerderheid aan (dodelijke) slachtoffers, en de aard van de stellingenoorlog bezorgde de verdediger een aanzienlijk voordeel tegenover de aanvaller. Binnen die context werd individuele moed en zelfopoffering op het slagveld haast verwaarloosbaar.

Dood in Vlaanderen, 1917. (Collectie Militärhistorisches Museum der Bundeswehr, Dresden)

³ International Conference *The Critiques of Violence*, 12-13 mei 2017, Husserl-instituut. James Dodd (New School for Social Research, US): "War and Sacrifice. On Abel Glance's "J'accuse"".

De schok van de industriële vuurkracht was het meest voelbaar door de soldaten in het veld, en bracht tal van 'andere krachten' in de war (religie, patriottisme, de zelfopoffering). De dagelijkse confrontatie met de dood creëerde een kwelling, die 'de opofferingsretoriek als bindmiddel voor zij die leven te midden een solidariteit van de catastrofe' langzaam maar zeker ontbond, ja zelfs vermorzelde.⁴ Dit proces vormde een belangrijk aspect van de loopgravenervaring. Desalniettemin werd het concept van het vaderlands offer na de oorlog gretig omarmd tijdens het proces van betekenisgeving.

RECUPERATIE

Het werd reeds vroeg in de oorlog duidelijk dat de slachtofferaantallen in deze eerste industriële oorlog ongezien en onwezenlijk hoog lagen. Alleen in 1914 vielen al ongeveer een miljoen doden, aan alle fronten samen. De betrokken partijen werden dan ook snel geconfronteerd met kwesties als hoe en waar die doden tijdens en na de oorlog begraven moesten worden, en hoe hun dood te verantwoorden tegenover de nabestaanden, de natie, het volk. De geschiedenis van de Commonwealth War Graves Commission is een voorbeeld dat enig inzicht biedt in hoe het Britse rijk met die uitdagingen is omgegaan,⁵ maar ook in Frankrijk en Duitsland werd over die zaken nagedacht.⁶ Over verschillende grenzen heen (natie, cultureel, vijand, ...) werd het duidelijk dat de verliezen allerminst als zinloos bestempeld mochten worden, integendeel. *Dulce et decorum est ...* het was de oude mythe die de officiële discoursen en naoorlogse publieke herdenkingspatronen zou vormgeven. De doden waren helden, ze waren slachtoffers voor vrijheid en voor vaderland, en daaruit moesten nabestaanden troost en betekenis putten. Dergelijk discours maakte van de doden ook voorbeelden: wanneer het vaderland in gevaar is, dan vervult men zijn of haar plicht. Die mythe moest bestendig worden om nieuwe lichten en generaties te kunnen mobiliseren voor lopende of volgende oorlogen.

Ook aan Belgische zijde werd de kwestie van erkenning en herdenking van oorlogsslachtoffers aangepakt. Zo kwam bijvoorbeeld tussen De Panne (koning Albert I) en Le Havre

(de Belgische regering) een opmerkelijke besluitwet tot stand, die op 17 juli 1918 werd bekrachtigd. Het was de wet die dicteerde dat '*de akten van de militairen en burgers, die sneuvelden of omkwamen in omstandigheden die met de oorlog verband houden, de vermelding moeten bevatten: "Stierf voor België"*'.⁷ De regering sprak in haar motivatie over '*de plicht om de verknochtheid te erkennen van al diegenen die, in de loop van de oorlog 1914-1918, hun leven voor het vaderland hebben opgeofferd*'. Openbare hulde moest hun ten deel vallen, om de nabestaanden met fierheid te stemmen, én om '*de toekomstige geslachten een blijvende, kostbare les*' voor te houden.

Het 'officiële' discours liet op die manier ook zijn sporen in de officiële administratie na. En in de naoorlogse jaren, wanneer overal te lande de oorlogsmonumenten werden opgetrokken, werd de hulde ook echt openbaar, gebeiteld in steen en vergezeld van een symbolische sculptuur. De wel afgebakende groep slachtoffers wordt sedertdien gehuldigd in ceremonies of andere herinneringspraktijken, traditioneel op of rond de dag van de Wapenstilstand, en doorgaans begeleid door een expressie van militaire eer. De quoterings 'Stierf voor België' was een toegangskaartje tot de officiële herdenking, maar speelde eveneens mee in het kader van de toekenning van pensioenen of schadevergoedingen aan de directe nabestaanden van de oorlogsdoden.

KANTTEKENINGEN

Wie de eeuwherdenking een beetje gevolgd heeft, kon vaststellen dat zowel op lokaal als internationaal niveau gemakkelijk en vaak ongenueanceerd wordt teruggegrepen naar het gekende riedeltje van de 'hulde aan de slachtoffers die voor het vaderland gestorven waren'. Alsof de tijd sedert 1919 is blijven stilstaan. Nochtans leven we in een periode waarin nog nooit zoveel onderzoek naar de meest verschillende aspecten van de Eerste Wereldoorlog gebeurt (of gebeurd is) en waarin nog nooit zoveel (authentiek) bronnenmateriaal raadpleegbaar was gemaakt. Net dit onderzoek en deze bronnen bieden andere inzichten of laten andere lezingen toe van wat achter individuele 'offers voor het vaderland' zit.

Binnen die context zijn de literatuur en de talrijke

⁴ GROS, Frédéric. *États de violence : essai sur la fin de la guerre* (Gallimard, 2006), naar het Engels vertaald: *States of Violence. An essay on the end of war* (University of Chicago Press, 2010).

⁵ LONGWORTH, Philip. *The unending vigil: a history of the Commonwealth War Graves Commission* (Pen & Sword, 1967/2010)

⁶ In Frankrijk bijvoorbeeld werd eind december 1915 een wet gestemd waarbij elke Franse of geallieerde soldaat die in Frankrijk voor zijn vaderland was omgekomen, een (individuele) eeuwige rustplaats op Franse bodem werd gegund.

⁷ Kopie verkregen via www.dekamer.be. Later, na een nieuwe wereldbrand, werd de wet aangepast (1 september 1948). 'Stierf voor België' werd ook aan de overlijdensakten van de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog toegevoegd, de namen werden toegevoegd aan het oude (of een nieuw) monument, en (vaak vonden plechtigheden voortaan ook plaats op 8 mei, het officiële einde van de Tweede Wereldoorlog in Europa.

Ceremonie ter nagedachtenis van de oorlogsslachtoffers in Leuven (Leuven, augustus 2014).

egodocumenten die door de oorlogsgeneratie geschreven werden van uiterst groot belang: romans en poëzie geïnspireerd door de oorlogservaring, getuigenissen in brieven, dagboeken en neergeschreven herinneringen, ... alle verschaffen zij ons inzicht in hoe de generatie van 1914-1918 die oorlog beleefd heeft. Wie de moeite neemt om die rechtstreekse getuigenissen grondig(er) te verkennen,⁸ komt vroeg of laat tot het besef dat er een veel complexer verhaal schuilt achter het traditionele, officiële 'herdenkingsetiket'. De soldaat die in augustus 1914 vol overgave naar het front trok om zijn vaderland te verdedigen – bereid om er voor te sterven – was niet per se dezelfde soldaat die later, na enkele lessen 'praktijkervaring', op zijn 'overtuiging' terugkwam en vooral hoopte de waanzin te mogen overleven. Maar de symbolische recuperatie van honderdduizenden slachtoffers, roept ook andere bedenkingen op (naast de evolutie die militairen doorheen de oorlogservaring konden doormaken). Zo verhult de notie van de 'dood voor het vaderland' in sommige gevallen een pijnlijke tragedie, die allesbehalve strookt met het heroïsche ideaalbeeld dat eerder, met Gros, aan bod kwam. Denk aan militairen die omver gereden werden op het moment dat ze de straat overstaken op een plek achter het front; soldaten met verlof die met een tram

per ongeluk in een kanaal sukkelden en daarbij om het leven kwamen⁹; soldaten die – nauwelijks een stukje front gezien – bezweken aan een ellendige ziekte (denk aan Rupert Brooke!); soldaten die een obus per abuis verkeerd lieten vallen met dodelijke gevolgen, soldaten die ...

Daarnaast kunnen we het 'offer' ook benaderen door bijvoorbeeld de omstandigheden van de veldslag waarin militairen om het leven kwamen kritisch te analyseren. Dat is precies wat we deden voor de tentoonstelling '1917: Totale Oorlog in Vlaanderen'. Op basis van de Namenlijst en het onderzoek van het CHAL¹⁰ kon een diepgaande analyse gemaakt worden van de mortaliteit tijdens de Derde Slag bij Ieper. Door gedetailleerde informatie over slachtoffers te koppelen aan dagboeken van de betrokken eenheden, luchtfoto's en loopgravenkaarten, kunnen posities op het terrein ('voortuitgang?') en de daarvoor betaalde menselijke kost, geconfronteerd worden met geformuleerde doelstellingen, strategieën en beslissingen van generaals in hoofdkwartieren achter het front.¹¹ Daaruit blijkt dat het geallieerde zomeroffensief eigenlijk in augustus 1917 reeds op sterven na dood lag. En toch werd (meerdere malen) beslist om verder te gaan. De afwezigheid van verschillende parameters

⁸ Bijvoorbeeld via In Flanders Fields Museum, *De Geschreven Oorlog. Anthologie van teksten van het front 1914-1940* (Manteau, 2016).

⁹ Ibidem, pp. 353-354.

¹⁰ Centrum Historische en Archeologische Luchtfotografie, ingebed in het Kenniscentrum van IFFM.

¹¹ Een visuele impressie van deze analyse kan u nog steeds gaan bekijken in de lopende tentoonstelling '1917: Totale Oorlog in Vlaanderen', 3/6 – 31/12/2017. De conclusie laten we aan de bezoeker.

om de aanvalstroepen ook maar enige kansen op succes te bieden, werd genegeerd.¹² Veel keuzes hadden soldaten niet, ze waren immers in dienst 'voor de duur van de oorlog' en op dienstweigering stond de hoogste straf. En dus ploeterden ze verder en vielen er nog tienduizenden doden meer in 'de hel die ze Passendale noemden'. Men kan zich afvragen hoe 'zinvol' de bevelhebbers met hun mensenlevens zijn omgesprongen, en hoeveel heldendom of 'overtuigd offer' in hun dood weerspiegeld werd. WRONG? Gelijkaardige analyses kunnen ongetwijfeld gemaakt worden voor pakweg Notre-Dame-de-Lorette (mei 1915), de Somme of Verdun in 1916, Chemin des Dames in 1917. Het zijn (slechts enkele) voorbeelden van de destructieve kracht die in deze eerste industriële oorlog geëtaleerd werd, en waar individuele moed of overtuiging in de context van een stellingoorlog nauwelijks relevant was. Met de geschreven oorlogsgetuigenissen in gedachten, krijgen *Pro Patria, Pro Rege* of *Mort pour la patrie* een bijzonder bittere bijklank.

Door toedoen van Koning Albert I is het Belgische leger gespaard gebleven van lang aanslepende of mensverslindende offensieven, dus in zekere zin is voorgaande misschien minder van toepassing voor Belgische militairen. Maar hoe moeten we het 'offer' van de Belgische burgerslachtoffers interpreteren? Van terechtgestelde spionnen kan men aannemen dat zij zich, tijdens het uitvoeren van hun vaderlandslievende diensten, terdege bewust waren van het immense risico dat zij liepen. Het blijft mij echter onduidelijk hoe de slachtoffers van de Duitse terreur tijdens de eerste oorlogsmaanden (minstens 5.500) de vrijheid of het welzijn van het vaderland dan wel gediend hebben. Of: als 'geven' een mate van vrije wil veronderstelt, dan zie ik de inspraak van burgers niet die onverwachts 'hun leven voor het vaderland' gaven wanneer zij onverwachts getroffen werden door een vliegtuigbom of langeafstandsgeschut.¹³ En wat met de honderden burgerslachtoffers die nog vielen tijdens het Eindoffensief, toen zij in een opschuivend niemandsland terecht kwamen? Vormden zij geen toevallige passanten in een strijdtoneel waar zij geen zeggenschap over hadden? Zouden ze vooraf getekend hebben voor 'die postume eer'? Allicht omarmden zij het leven meer dan het vaderland, en wensten niets liever dan dat de oorlog voorbij was. Zij stierven niet voor België, maar het leven werd hun ontnomen door de oorlog in België.

VANDAAG EN MORGEN

'Gestorven voor België', of voor welk ander vaderland ook, is een geladen begrip, ontstaan en gebruikt binnen een context die steeds opnieuw gerecupereerd kan worden. Het etiket van de patriottische oorlogsdood maskeert enerzijds een ware toedracht aan historische feiten of context, en anderzijds het veelkleurige palet van de gevoelswereld van de oorlogsdoden. Het valt op, bij traditionele herdenkingsceremonies in het kader van de eeuwherdenking maar ook bij sommige bezoekers in het Kenniscentrum, hoe gemakkelijk dat discours nog herkauwd wordt (tenminste in het kamp van de voormalige geallieerden). Hoe komt dat? Is het uit gemakzucht? Nostalgie? Een vorm van historische empathie? Is het omdat officiële stemmen niet durven of intellectueel incapabel zijn om voorbij die credo's te denken en te spreken? Zou het heiligschennis betreffen? Geldt het nog steeds om toekomstige generaties warm te maken voor een eventueel conflict, een 'blijvende, kostbare les' met eeuwige waarde?

De notie van het patriottische offer vormt een niet te negeren element binnen het bredere spectrum van de betekenisgeving aan en de herdenking van de Grote Oorlog. Verschillende generaties hebben troost geput uit deze gedachte: dat iemand voor *iets* gestorven is, sust nu eenmaal gemakkelijker dan de gedachte dat iemand voor *niets* is gestorven. Maar het credo bevat ook een flinke portie (zelf)bedrog. Bepaalde groepen binnen de samenleving hebben er belang bij dat die retoriek van bereidheid tot opoffering blijvend herhaald wordt. Honderd jaar later moeten we voorbij dat discours durven kijken en denken, en de 'etiketten' van toen durven ontleden, de complexiteit van elk uniek individueel verhaal durven omarmen om zo beter de impact van de oorlog te begrijpen. Misschien worden 'offers' op die manier minder een te misbruiken wapen, dat tot meer 'offers' leidt? Wat ik in mijn 'verkenning' bijeengebracht heb, beschreven anderen reeds veel eerder en beter, in allerlei vormen en lengten. Wilfred Owen is een van de bekendste geworden, met zijn gedicht *Dulce et decorum est...* waarvan de laatste regels legendarisch geworden zijn: *the old lie; dulce et decorum est pro patria mori*. De oude leugen, ze kan niet genoeg ontmaskerd worden.

Pieter Trogh

¹² Zie hiervoor de analyse van Koen Koch: *De Derde Slag bij Ieper* (Manteau, 2007).

¹³ Ik verwijs graag naar het laatste Grass Roots-concert van collega Dries Chaerle, op 30 juli 2017 in Handzame, en het verhaal van de familie Van den Berghe. Maar ook de honderden burgers die omkwamen tijdens de Duitse beschietingen van de streek Avelgem-Kortrijk, eind oktober 1918, zijn zulke voorbeelden.

UIT DE LETTEREN GELICHT

DE AUTOBIOGRAFIE VAN VERA BRITTAIN 'EINDELIJK' VERTAALD

'Testament of Youth behoort tot de grote oorlogsmemoires. De autobiografie van Vera Brittain uit 1933 is tegelijk ook een van de meest betwiste werken uit de Eerste Wereldoorlog.' Het is de aanhef van een van de drie artikels die in De geschreven oorlog worden gewijd aan het meest bekende boek van de beroemde Britse schrijfster. Een soms controversieel werk omwille van haar kritische en pacifistische houding, zoals Piet

Chielens terecht onderstreept, maar tegelijkertijd ook een van de meest boeiende getuigenissen over de Eerste Wereldoorlog. Bedoeling van dit artikel is niet om uitvoerig stil te staan bij de receptie van Brittain's memoires, waarover al heel wat werd gepubliceerd, maar om aan de hand van haar lijvige autobiografie dieper in te gaan op haar oorlogsverhaal.

'SLECHTS WEINIG JONGE VROUWEN WAREN SLECHTER VOORBEREID'

Vera Brittain werd op 29 december 1893 geboren in Newcastle. Ze groeide op in een welgesteld gezin, samen met haar jongere broer Edward. In 1913 begon ze Engelse literatuur te studeren aan het Somerville College in Oxford, maar tijdens de Eerste Wereldoorlog zette ze die studies on hold om als VAD (Voluntary Aid Detachment) verpleegkundig werk te verrichten. 'Slechts weinig jonge vrouwen waren slechter voorbereid en gewapend dan ik tegen een oorlog in het algemeen, en dienst in een legerhospitaal in het bijzonder,' schreef Brittain in haar oorlogsmemoires (p. 49). Eind augustus 1914 meldde ze zich in haar woonplaats Buxton (Schotland) aan voor lessen eerste hulp en verpleging 'om iets omhanden te hebben' (p. 100).

'IK VERLANG NAAR ZWAAR LICHAAMELIJK WERK'

Na de vakantie vertrok Brittain opnieuw naar Oxford en probeerde ze de oorlog te vergeten. Aan het eind van het eerste semester ontving ze een brief van haar verloofde Roland

Leighton - een vriend van haar broer, die ze in april 1914 had leren kennen - die haar meldde dat hij spoedig naar het front zou vertrekken. Kort na zijn vertrek eind maart 1915 kwam bij Brittain het idee op om haar studie in Oxford te combineren met verpleegsterswerk. 'Ik wil fysieke weerstand; ik verlang naar zwaar, uitputtend lichamelijk werk,' schreef ze in een brief aan Roland (p. 138). In eerste instantie beperkte dat verlangen zich echter tot een minder heldhaftig alternatief: ze ging kousen stoppen in een hospitaal waar oorlogsgewonden werden verzorgd. Toch had ze daardoor het gevoel om dichterbij haar verloofde én bij de oorlog te komen. Na de paasvakantie ging ze terug naar Oxford, maar ze was ondertussen wel vast van plan om verpleegster te worden.

'TIJDENS HET WERK HEB IK NOOIT HOOGSTAANDE GEDACHTEN'

Die wens zou spoedig gerealiseerd worden: eind juni slaagde ze voor haar examens in Oxford, en meteen daarna begon ze een verpleegstersopleiding in het Devonshire Hospital in Londen, waar ze een paar maanden eerder nog sokken had gestopt. Haar onervarenheid werd daarbij blijkbaar gecompenseerd door haar enthousiasme, want ze kon spoedig rekenen op waardering van haar collega-verpleegsters en van de door haar verzorgde gewonden. In gedachten verzorgde Brittain daarbij altijd haar verloofde Roland, waardoor haar liefde voor hem een nieuwe dimensie kreeg. Spoedig werd ze aangenomen als medewerkster van het Britse Rode Kruis. Ze ging bij de opening van het nieuwe academiejaar niet meer terug naar Oxford, en meldde zich op 18 oktober 1915 als vrijwillig verpleegster in haar VAD-uniform aan in het 1st London General Hospital in de Londense wijk Camberwell. Het contrast tussen haar ideaalbeeld van het werk en de praktische realiteit bleek echter meteen zeer groot. 'Voordat ik in het hospitaal begon, dacht ik dat ik mijn eigen leed kon verzachten door het leed van anderen te verlichten. Maar nu ik daadwerkelijk iets doe waarvan ik weet dat het iemands pijn verlicht, is het niets meer dan een zakelijke aangelegenheid. Ervoor en erna heb ik

Vera Brittain (British Red Cross).

misschien hoogstaande gedachten, maar nooit tijdens het werk,' schreef Brittain kort nadat ze in het hospitaal van start was gegaan (p. 206).

'EEN JAAR VAN SCHOONHEID EN VREUGDE'

Brittains eerste maand in het militair hospitaal verliep uitstekend, want na afloop ervan werd haar gevraagd om voor zes maanden bij te tekenen, met uitzicht op een verdere verlenging. Ze schreef enthousiaste brieven aan haar verloofde in Frankrijk, en hoopte hem eindelijk terug te zien tijdens de kerstvakantie. Op kerstdag wachtte ze op zijn telefoontje... maar kreeg te horen dat hij op 23 december in een veldhospitaal was bezweken aan zijn verwondingen. Het is een scharniermoment in Brittains oorlogsmemoires, niet toevallig eindigt hier het eerste deel van Testament van de jeugd. De eerste weken na Rolands overlijden waren voor Vera zeer moeilijk. Toch hernam ze haar nachtdienst in Camberwell, liet aan de rector van Oxford weten dat ze na de oorlog niet terug zou keren naar de universiteit, en meldde zich dan aan voor buitenlandse dienst. In september 1916 vertrok ze naar Malta voor 'een kort jaar van stralende schoonheid en vreugde, waarin ik na Rolands overlijden weer even tot leven kwam' (p. 282). In het St. George Hospital hervond ze haar vitaliteit, en werd ze niet langer permanent geplaagd door gevoelens van wroeging en verdriet. Op 6 november schreef ze in een brief aan haar moeder: 'Ik vind het hier nog steeds heel erg fijn. Er worden zelfs - goede - lezingen gegeven over het verpleegvak voor de VAD-vrijwilligsters hier, wat ze in Camberwell nooit zouden doen - voornamelijk omdat ze bang waren dat de vrijwilligsters te veel zouden weten, heb ik altijd gedacht. Om precies te zijn zeiden ze altijd dat we daar waren om ons nuttig te maken en niet om dingen te leren, wat nogal tegenstrijdig lijkt' (p. 299-300). Een zeer relevant citaat om de heersende spanningen tussen de vrijwillige VAD-verpleegsters en de professionele verpleegsters te vatten, die tijdens de oorlog in de meeste geallieerde landen kwamen bovendrijven...

'DE OPGEDANE ERVARING MOCHT IK ME NIET EENS HERINNEREN'

Van Malta kwam Brittain in 1917 terecht in het Franse Etaples. Vanwege de verpleegkundige ervaring die ze ondertussen had opgedaan, werd ze er ingezet in de 'gevreesde' Duitse ziekenzaal in het N°24 General Hospital. Zij en haar collega-verpleegsters vonden het daarbij vanzelfsprekend om de vaak zwaargewonde Duitse krijgsgevangenen niet aan hun lot over te laten. Ze werd echter opnieuw met de oorlogsgruwel geconfronteerd : zowel Victor Richardson als Geoffrey Thurlow, goede vrienden van haar, overleden dat jaar aan hun oorlogsverwondingen. Maar nog veel groter was de klap die ze in juni 1918 kreeg, wanneer haar broer Edward aan het Italiaanse front sneuvelde. Brittain, die haar dienst in Etaples had onderbroken, wenste kort nadien opnieuw naar het buitenland te kunnen vertrekken, in de hoop dat dergelijke dienst 'een bepaalde helderheid en vitaliteit bij me teweeg zou kunnen brengen' (p. 433). Ze wilde dus de harde oorlogsrealiteit en het verlies van haar broer ontvluchten, maar kreeg te horen dat Rode Kruisvrijwilligsters, die hun contract om welke reden dan ook hadden verbroken terwijl ze in actieve dienst waren, pas terug naar het buitenland mochten als ze eerst waren 'geaard' in een Brits hospitaal. Ze werd naar een groot burgerziekenhuis gestuurd, dat ook een paar ziekenzalen voor militairen had, en dat ze in haar memoires het 'St. Jude's' zal noemen (een schuilnaam, omdat ze omwille van haar zeer negatieve ervaringen in dit ziekenhuis de naam ervan niet wilde

Vera Brittain (Camberwell 1915).

Name: Brittain
 (Mrs. / Miss)
 Vera Mary
 Address: 10 Oakwood Court
 Kensington W74
 Age when engaged: 23
 Date of Engagement: 18-9-15 Rank: Nurse Pay:
 Date of Termination: 28-3-19 Rank: Pay:
 Previous engagements under Joint War Committee, if any, and where: P.T.O.
 Dept. for References: J.W.V.A.D.
 Honours awarded: 1 Scarlet Efficiency stripes 26-9-17
 Character:

Haar VAD-fiche.

bekendmaken). 'Bij het St. Jude's mocht ik niet eens een poging doen om het allereenvoudigste verband aan te leggen: de ervaring met het verplegen van patiënten met malaria of longontsteking, die ik had opgedaan op Malta en in de ziekenbarakken van Etaples, mocht ik me niet eens herinneren. In plaats daarvan werd ik samen met de andere VAD-vrijwilligsters en de leerling-verpleegsters aan het grote aantal geestdodende, tijdverspillende taken gezet die zo geliefd waren in de traditie van burgerziekenhuizen en zo destructief waren voor jeugdige energie en enthousiasme' (p. 436). Hoeft het gezegd dat Brittain in de laatste oorlogsmaanden een felle haat ontwikkelde tegen de autoriteiten van de burgerziekenhuizen?

'DE DODEN Zouden NOOIT TERUGKEREN'

Eind oktober 1918 slaagde Brittain erin zich te laten overplaatsen naar een hospitaal in het Londense Milbank, waar een oud-collega uit Etaples ondertussen hoofdverpleegster was. Ze was dankbaar dat ze de vormelijkheid van de burgerverpleging weer kon inruilen voor de routine van een militair hospitaal. Toch hield ze amper herinneringen over aan de vijf maanden die ze nog in het Queen Alexandra's Hospital werkte, en ervoer ze vooral een intense leegte. Bij de wapenstilstand voelde ze zich helemaal geen deel van de vrolijke wereld. In de slotzinnen van het tweede deel van haar autobiografie keek Brittain integendeel met een gevoel van leegheid terug op de vier voorbijge oorlogsjaren; 'Al degenen met wie ik een hechte band had gehad waren weg: er was niemand overgebleven om de hoogte- en dieptepunten van mijn herinneringen mee te delen. Naarmate de jaren verstreken en de jeugd me verliet en de herinneringen vervaagden, zou er een steeds diepere duisternis neerdalen over de jonge mannen die eens mijn tijdgenoten waren. Voor het eerst realiseerde ik me in volle omvang dat alles waaruit mijn leven tot dan toe had bestaan was weggevaagd, met Edward en Roland, met Victor en Geoffrey. De oorlog was voorbij, er brak een nieuw tijdperk aan; maar de doden waren dood en zouden nooit terugkeren' (p. 447).

'HET IS MIJN TAAK OM ANDERE MENSEN IN DE TOEKOMST VOOR DE OORLOG TE BEHOEDEN'

Na de oorlog besloot Brittain toch om naar Oxford terug te gaan, maar niet om er verder Engels te gaan studeren. Ze koos ditmaal voor een opleiding geschiedenis 'om te begrijpen hoe dit onheil [de Eerste Wereldoorlog] had kunnen gebeuren, om te achterhalen hoe het mogelijk was dat ik en mijn tijdgenoten ons, door onze eigen onwetendheid en het vernuft van anderen, hadden laten gebruiken, hypnotiseren en afslachten. (...) Het is nu mijn taak om alles erover te ontdekken en, voor zover een enkel iemand dit kan, te proberen andere mensen in de toekomst hiervoor te behoeden.' (p. 455). Toch duurde het nog lang vooraleer Brittain's nieuwe leven begon, want het bleek zeer moeilijk om de oorlog te vergeten. Ze had dan wel geen last van de hospitaalgeluiden waar andere verpleegsters vaak nog jarenlang over klaagden, maar haar verloofde en haar broer bleven voortdurend in haar dromen terugkeren. In 1919 en 1920 voerde ze dan ook een uitputtende strijd tegen een zenuwzinking. Pas door haar huwelijk met George Catlin in 1925 kon ze zichzelf losmaken van haar oorlogsverleden, 'want een huwelijk brengt nu eenmaal een toekomst met zich mee; een nieuwe toekomst met nieuwe relaties waarvan ik ooit had gemeend voor altijd afstand te doen' (p. 625). Via de publicatie van *Testament of Youth* in 1933 - grotendeels gebaseerd op haar dagboeknotities uit de periode 1913-1918 - probeerde ze haar eigen verhaal te vertellen tegen de bredere oorlogsachtergrond. Zoals al aangehaald in de inleiding, wordt dat verhaal soms als overdreven en zelfs leugenachtig afgeschilderd. Toch blijft - om nogmaals Piet Chielens in *De geschreven oorlog* te citeren - haar epos moeiteloos overeind, en is haar tekst nog altijd even verpletterend. Het is dan zeer goed nieuws voor alle VIFF-leden dat - na de verdienstelijke verfilming van James Kent uit 2014 - nu ook een uitstekende Nederlandse vertaling van dit meesterwerk beschikbaar is.

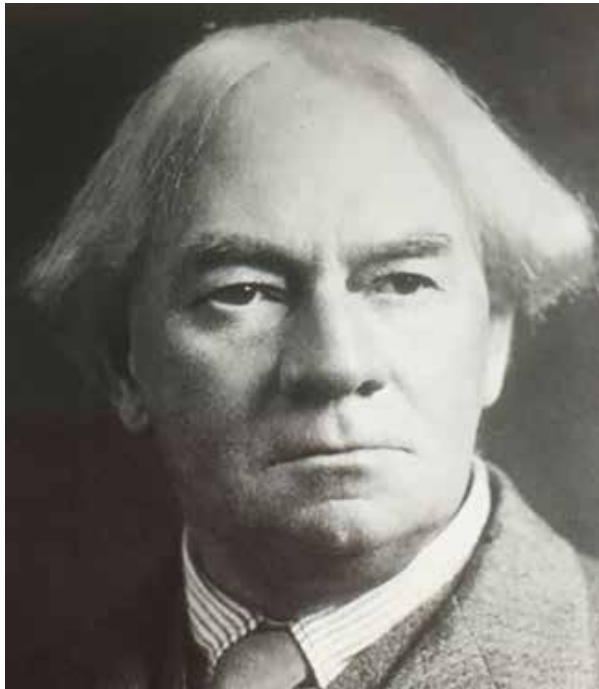
Luc De Munck

Vera BRITTAIN, *Testament van de jeugd, De Bezige Bij, Amsterdam/Antwerpen, 2016, 639 p., ISBN 978-90-234-9772-1, 24,99 €.*

Illustraties: © Archief Britse Rode Kruis, Londen

VAN “THREE MEN IN A BOAT” TOT “ONE MAN IN AN AMBULANCE”

Uit het (oorlogs-)leven van schrijver-humorist Jerome K. Jerome

De auteur, Jerome K. Jerome.

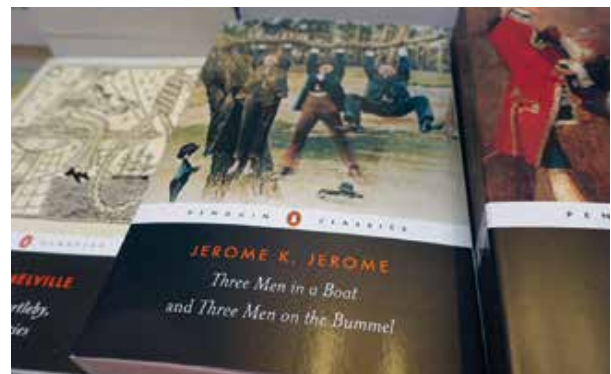
Said Jerome K. Jerome to Ford Madox Ford,
“There’s something, old boy, that I’ve always abhorred:
When people address me and call me ‘Jerome’,

Are they being standoffish, or too much at home?”
Said Ford, “I agree;
It’s the same thing with me.”

(William Cole – Mutual Problem)

Traditioneel is een jaarwende een periode van terugblikstjes: de vijf invloedrijkste zus, de tien beste zo... Ook *The Guardian* blijft daarbij niet achter en vroeg eind 2016 een aantal auteurs naar het leukste boek dat ze ooit lezen. Waarom verbaasde het me niet tussen de geciteerde titels “*Three Men in a Boat (To Say Nothing of the Dog)*” aan te treffen? Ik zou ze namelijk niet graag

de kost geven, al wie zich op de schoolbanken *simplified* of later *unabridged* verkneukelde in Jerome K. Jeromes legendarische reisverslag van drie jongelui – een verteller (Jerome), George en Harris – en de hond Montmorency, de Thames opvliegend van Richmond naar Oxford, zich daarbij verliezend in talloze hilarische anekdotes. Het boek, “pre- Monty Python” kunnen we het nu noemen, dateert al van 1889 maar beleefd tot vandaag de ene herdruk na de andere. Niet te laat dus om jezelf te vergasten op een portie onvergetelijks. Maar dit terzijde.

Zijn boeken...

VERPAUPERD LEVEN

Een architectenopleiding en een “roeping” tot de eredienst: een combinatie die ertoe leidde dat Jerome Clapp Jerome vooral bedehuizen ontwierp en er ook in preekte, zoals in *The Independent Chapel*, Marlborough of later in Cirencester. Na zijn huwelijk met Marguerite Maine Jones, dochter van een advocaat uit Swansea [volgens een andere bron was haar vader een textielhandelaar], verhuisde het koppel naar Appledore (Devon). Jerome Sr. baatte er een landbouwbedrijf uit, later aangevuld met een steengroeve, en dit zonder zijn roeping te verliezen en als getalenteerd reizend prediker de streek rond te trekken. Toen het gerucht ging dat in Staffordshire in de ontluikende steenkolenindustrie een lucratieve toekomst uitgebouwd kon worden, viel dit zaad niet op de stenen en vestigden ze zich in Belsize House, Bradfordstreet in Walsall waar Jerome Sr. de bruidsschat van zijn vrouw investeerde in putten in Cannock

Chase (“the Jerome pits”). Op 2 mei 1859 werd Jerome Jr. [verder JKJ genoemd] er geboren. Hij was de jongste van vier. Net op zijn eerste verjaardag, in 1860, sloeg het noodlot toe: de kolenmijn liep onder water en Jerome Sr. was een geruïneerd man. De familie ging bescheidener wonen in Stourbridge en vader, die de moed niet opgaf, trok alleen naar Londen, met de bedoeling via een groothandel in ijzerwaren in het East End genoeg te verdienen om zijn vrouw en vier kinderen over te laten komen. Helaas werd de zaak, net als de vorige ondernemingen, evenmin een succes...

De familie werd er wel herenigd en JKJ was vier jaar oud toen zijn verpauperd leven in Londen begon. “There was more sadness than joy in life”, noteerde hij later. Met wat voorspraak en wellicht een financieel duwtje van een weldoener, kreeg hij de kans een toelatingsproef af te leggen aan de *Marylebone Grammar School*. Hij slaagde *with flying colours*. In januari 1869 kon zijn schoolleven beginnen. In 1871 – JKJ was twaalf – overleed zijn vader. Vier jaar later, op 20 juli 1875, verloor hij ook zijn moeder. Dit betekende meteen het einde van zijn schoolcarrière. Met zijn zussen de deur al uit, stond hij er nu alleen voor. Het ene baantje volgde het andere, het ene logement het andere: Camden Town, Malden Road, Nelson Square... Bij de *London and North Western Railway* in Euston werd hij klerk. Na vier jaar hield hij dit voor bekeken. In Clapham was hij daarna voor één trimester leraar aan een *Day and Boarding School*. Dan probeerde hij het als acteur bij een reizend theatergezelschap.

EERSTE LITERAIRE EXPERIMENTEN

Die periode vol afwisseling (“In Hamlet speelde ik alle rollen behalve die van Ophelia...”) leverde hem de inspiratie voor zijn eerste, helaas weinig succesvolle, experimenten als auteur. Voor een populaire krant begon hij daarna komische stukken over de bühne te schrijven, stukken die nu tot zijn grote opluchting eindelijk eens niet – zoals eerder vaak het geval – retour afzender gingen. In 1885 (in 1884-1885 woonde hij op 32, Tavistock Place) werden ze gebundeld tot “*On the Stage – and Off*”, en leverden een boek op waar hij een zekere bekendheid mee verwierf.

Tavistock Place

Freelance journalist, boekhouder, een kantoorbaan bij een advocaat, het lag allemaal op zijn weg. De grote doorbraak zou er komen in 1889 met “*Three Men in a Boat (To Say Nothing of the Dog)*”. Hij woonde toen op 104 Chelsea Gardens, Chelsea Bridge Road en was het jaar voordien getrouwd

met Georgina Marris (“Ettie”) die al een dochter uit een vorig huwelijk had, ook Georgina, aka “Elsie”. Gehoneymoond werd er in een bootje op de Thames. Vandaar.

Blue plaque

Gebouw met ambulance.

Financieel legde het boek hem geen windeieren en hij kon zich nu voltijds aan het schrijven wijden... Intussen hadden de echtgenoten in 1889 nog een dochter gekregen: Rowena. JKJ reisde drie keer naar Amerika voor lezingen. Zijn eerste bezoek liep van oktober 1905 tot eind april 1906. Vrienden hadden eraan gehouden om de avond voor zijn afreis afscheid van hem te nemen bij een etentje in de exclusieve Londense *Garrick Club*. Arthur Conan Doyle, Herbert George Wells en James Matthew Barrie waren onder de aanwezigen... Zijn aankomst in New York was de lokale pers niet ontgaan en de *New York Times* meldt hoe hij in een taxi dook om het gewoel te ontvluchten. Hij reisde bij die gelegenheid ook door naar Canada en hield er lezingen in Ottawa en Toronto. Hij is in San Francisco de week vóór de grote aardbeving van 18 april 1906...

In oktober 1907 volgde een tweede (kort) bezoek waarbij hij zijn theaterstuk “*Sylvia of the Letters*” met de actrice Grace George zou produceren. Het werd echter geen succes. Onderhandelingen over een ander stuk, “*The Passing of the Third Floor Back*”, sprongen ook af. In zijn thuisland oogstte het, met zijn dochter Rowena als een van de actrices, wel behoorlijk wat bijval. Het derde bezoek, van 9 oktober tot 14 november 1914 – Wereldoorlog I was begonnen – had een “hoger doel”, propaganda: Amerika gunstig stemmen voor het Britse standpunt in dit conflict. Hij had in dezelfde context een ontmoeting met president Wilson op 29 oktober. Die kon hem toen alleen maar Amerika’s neutraliteit bevestigen... Dit zou zo blijven tot door het Zimmermantelegram (Duitsland vraagt Mexico zich aan hun kant te scharen en mee in de oorlog te stappen) van 16 januari 1917 de dreiging plots letterlijk erg dichtbij komt. Een paar weken later, op 31 januari 1917, breidt Duitsland de onbeperkte duikbotenoorlog ook tot schepen van neutrale landen uit en raken zo Amerikaanse schepen bij incidenten betrokken.

HUMOR, FICTIE EN ACTUALITEIT

JKJ was al zesenvijftig jaar oud en zijn sedert jonge leeftijd diep gekoesterde wens was nog altijd niet vervuld: hij was nog nooit actief bij een oorlog betrokken geweest. In zijn autobiografie *"My Life and Times"* lezen we een vroege herinnering naar aanleiding van een bijeenkomst over vredesproblematiek waar zijn vader (voorzitter van een plaatselijke tak van de *International Peace Association*), zijn moeder en een "large, smiling gentleman" het woord hadden gevoerd: "I remember feeling a little sad at the thought that there would be no more war – that, coming too late into the world, I had missed it." Tè laat geboren...

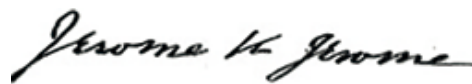
Niet dat het al die tijd aan conflicten en oorlogen waar Groot-Brittannië bij betrokken was, had ontbroken. Nu eens was Frankrijk een bondgenoot, dan was het Duitsland weer, naargelang de politieke belangen. Wanneer het met beide goedging, moest er maar een andere vijand gezocht worden. Dat was dan bijvoorbeeld Rusland. Eén keer had hij ei zo na het uniform aangetrokken toen de geruchten liepen dat Groot-Brittannië meegesleept zou kunnen worden in de Russisch-Turkse oorlog (1877-1878), maar dan was hij toch maar journalist geworden en zo gingen ook de Boerenoorlogen aan hem voorbij.

In *To-Day*, het wekelijks magazine met humor, fictie en actualiteit waar hij tevens de redactie van waarnam, publiceerde Jerome nu zijn bijdragen over "actuele onderwerpen" (aanstootgevend gedrag van Britten in het buitenland, taxichauffeurs die hun klanten "afzetten" in ergere mate nog dan klanten die met een smoes aan de betaling van hun rit pogen te ontsnappen...) die erg (maatschappij)kritisch waren en hem meermaals in moeilijkheden dreigden te brengen. Daar maakte hij geen probleem van, ze doen maar... Toch moest hij de publicatie die hij in 1893 opgezet had, in 1897 na een duur proces wegens smaad, verlaten. Barry Pain (1864-1928), staflid, nam tot 1905 de redactie van hem over...

OORLOG

En net op de dag dat JKJ op een tennistornooi was, brak de Eerste Wereldoorlog uit. Groot-Brittannië bleek er niet rouwig om. In de typische Jerome-stijl met oog voor het tekenende detail, beschrijft hij het enthousiasme dat hij om zich heen zag: "It was the same whichever way you looked. Railway porters, cabmen, workmen riding home upon their bicycles, farm labourers eating their bread and cheese beside the hedge: they all had the faces of men to whom good tidings had come." Het had er al een tijd aan zitten komen: Duitsland moest maar eens op zijn plaats gezet worden, hoe halen ze het in het hoofd onze hegemonie ter zee te bedreigen? Dit was de teneur. Zelfs de grote Kipling had Duitsland tot vijand nummer één uitgeroepen. We vinden dan

ook in *The Times* van 18 oktober 1914 JKJ's handtekening samen met die van 53 van de meest gerenommeerde Britse auteurs uit die tijd onder de zogenaamde *Author's Declaration* die stelt dat een weigering van Groot-Brittannië aan de oorlog deel te nemen een grote schande voor het land zou zijn geweest: de Britse deelname was meer dan terecht want de Belgische neutraliteit, een heilige zaak, was nu geschonden door een barbaarse Duitse indringer.

Het wekken van sympathie in Amerika voor het Britse standpunt was ook niet onbelangrijk [zie JKJ's derde bezoek aan Amerika in dezelfde periode]. Onder de signerende auteurs waren J. M. Barrie, Laurence Binyon, Rudyard Kipling, Henry Newbolt, Thomas Hardy, Robert Bridges, Israel Zangwill, Arthur Conan Doyle...

Er was nochtans een periode geweest waarin JKJ de Duitsers niet onsympathiek had gevonden. Bij een fietstocht in het Zwarte Woud had hij ideeën opgedaan voor "Three Men on the Bummel" (1900), een sequel voor "Three Men in a Boat". Het gezin had bovendien langere tijd in Duitsland doorgebracht, in Freiburg, Dresden, München... Hij had er een behoorlijke kennis van land en volk aan overgehouden en het was het "militarisme" ("The Military were gods, and everybody loved and feared them.") dat hij bij zekere klassen had ervaren waar hij het erg moeilijk mee had gekregen. Hij had officieren gezien die vol verachting en zelfvoldaan de passanten van de trottoirs verdrongen, die in bars, theaters, treincoupés de gewone man geen plaats gunden en "I had longed to slap their faces", schrijft hij. Had hij aanvankelijk de berichten over wredeheden, breed in de pers uitgesmeerd, overdreven gevonden, hij begon de situatie langzaam met andere ogen te bekijken. Hij nam de oorlogsverklaring aan Duitsland nu met enige genoegdoening aan ("The animal in me rejoiced") en ondertekende dus de *Declaration* en was hij de leeftijdslimiet niet voorbij geweest, dan had hij zeker dienst genomen. In het najaar 1916 deed hij toch pogingen om bij het leger te komen. Maar wat hadden ze hem, 57 jaar oud, te bieden? De veteranen van de *Home Defence*? Nee, laat maar. Of de *Y.M.C.A.* die hem als entertainer naar het continent wou sturen: dit leek hem al aantrekkelijker. Helaas vond hij hier weer het verzet van het *War Office*, dat in hem "er nog een die een boek over de oorlog wou schrijven" zag. Voor zichzelf kon hij niet ontkennen dat nieuwsgierigheid en een hang naar avontuur zeker een rol speelden. Ontmoet hij in Londen op een dag toch zeker een vriend van hem, gekleed in een Frans generaal-majoor uniform! Het weerzien was kort want "Ik moet nog even bij Franse

ambassade langs; ik vertrek vanavond vanuit Southampton!” Maar JKJ slaagde er toch in een adres los te krijgen. “Zeg ze maar dat ik je stuurde!” Knightsbridge...

AMBULANCIER IN HET FRANSE LEGER

Het was een idee geweest van de echtgenote van de militaire attaché bij de Franse ambassade in Londen, madame La Vicomtesse Louis De La Panouse: de oorlog zou duidelijk langer duren dan eerst gedacht en assistentie op alle gebied was welkom. Het *London Committee of the Croix Rouge* onder haar leiding en die van haar dochter ronselde personeel voor de medische component: verpleegsters, chauffeurs... (ook de Amerikaanse Mary Borden – *The Forbidden Zone*, 1929 – was langs diezelfde Vicomtesse in Frankrijk geraakt). Bovendien nam het Franse leger het helemaal niet zo nauw met aanwervingsvoorwaarden: om een ambulance te besturen was leeftijd niet belangrijk, als je maar geen lichamelijke beperkingen had. JKJ slaagde voor de rijvaardigheids- en

pechverhelpingstesten en nu was hij een Frans soldaat! De overtocht vanuit Southampton verliep niet zonder hindernissen. De boot met aan boord onder andere drie nagelnieuwe wagens, een gift van de *British Farmers' Association*, moest ondanks de bescherming van een paar torpedojagers, toch snel rechtsomkeert maken wanneer een Duitse onderzeeër erin geslaagd was door te breken. Met 24 uur vertraging bereikten ze Le Havre.

De Franse wegen vergelijkt JKJ met *The Maze at Hampton Court* (zie “*Three Men in a Boat*”): beter geen rekening houden met wegwijzers want je komt toch altijd in hetzelfde dorp uit! Caudebec-en-Caux, Vitry, Revigny, Bar-le-Duc was ongeveer het traject om Rarécourt te bereiken, een vijftwintig kilometer van Verdun, de streek waar zijn eenheid, Convoi 10, actief was in de herfst van 1916. Later zat hij in Verdun zelf.

Zijn aanwezigheid ging blijkbaar niet onopgemerkt voorbij.

Op 3 november 1916 schrijft een Amerikaanse collega William Yorke Stevenson in zijn dagboek:

Schaalmodel ambulance.

“Ik ben weer in La Grange-aux-Bois [Metz], zwaar verkouden. Gelukkig is het niet druk. Ik heb net ontdekt dat een van de leden van het English Ambulance Corps, werkzaam in de sector naast die van ons, niemand minder is dan Jerome K. Jerome, die van *Three Men in a Boat*.”¹

Had Jerome altijd naar *the real thing* uitgekeken, als *Ambulance Driver Nine* overtrof het – rustige periodes niet te na gesproken, en die waren er, luidens bovenstaande dagboeknotitie – ver zijn verwachtingen. We kunnen ons dergelijke levensomstandigheden moeilijk voorstellen.

“Men zegt dat er geen rook is zonder vuur. Was dat maar zo... Er zijn schuilplaatsen waar de rook zo dik hangt dat je een lucifer moet aanstrijken om het vuur te vinden...”²

En dan die alomtegenwoordige ratten, *the queer sardonic rats*, zoals Isaac Rosenberg ze noemt in “*Break of Day in the Trenches*”: “Je trekt laarzen en jas uit, dooft de kaars en kruipt onder de dekens. Uit het niets springt een rat op de tafel en blijft daar bewegingsloos zitten. Bij het licht van smeulende houtblokken kijken we mekaar aan. Je probeert je te herinneren of je wel echt al het eetbaars in de blikken trommel hebt gestopt. Zelfs dan halen ze op een of andere manier het deksel eraf, de sluwe kleine duivels...”³

ZWARE BEPROEVING

Met een ambulance gewonden uit de gevarezone van voorste linies weghalen, beschrijven andere ervaringsdeskundigen zo:

“We moeten hier weg, en snel. Ik krijg de motor niet aan de praat, het stuur zit zeker ook geblokkeerd en de versnellingen idem. Er is geen beweging in ze te krijgen, zitten vast...[...] In de diepe putten gaan veren en aspennen stuk. Na een hevige schok stopt de auto met zijn lading van 12 gewonden waarvan er twee liggend vervoerd worden, de motor slaat af. Het is zover! Kapot! Ha, nee, gelukkig maar! De versnellingspook was uit positie gesprongen. Maar het gaat weer. Ok...”⁴

“In de ambulance gehesen, ondergaat het slachtoffer na een evacuatie onder granatenregen, ook nog de schokken op de gehavende wegen, zo fataal voor wonden. Hij moet ook de meest natuurlijke behoeftes proberen te onderdrukken wat verklaart waarom de voertuigen een spoor van bloed en urine achterlaten. De kreten uit sommige auto's raken je diep: kakofonie van gesmeek en gescheld aan het adres van de chauffeur, het zijn maar de reacties van die ongelukkigen op de verscherping van hun lijden.”⁵

De winter van 1916 was voor JKJ een te zware beproeving

geweest. “*My age had been against me*”, noteert hij. Hij was uitgeput, getraumatiseerd en genezen van zijn vroegere ideeën over de oorlog, kortom, niet meer geschikt voor verdere frontdienst.

VREDESACTIVIST

Terug in Groot-Brittannië sloot hij zich aan bij een beweging van vredesactivisten en hij trok rond op campagne. “Of het veel zoden aan de dijk zet, wie zal het zeggen”, merkte hij wat ontmoedigd op.

“Hij is een gebroken man, in niets meer de Jerome zoals we die vroeger hebben gekend”, meende zijn secretaresse. En daarbovenop trof hem een nieuwe familiale beproeving: de dood van zijn stiefdochter Elsie in 1921. Ze was 38 en had hem erg nauw aan het hart gelegen.

Bij een autotrip, onderweg tussen Devon en Londen, kreeg JKJ in een hotel in Northampton een beroerte. Hij werd opgenomen in het plaatselijke *General Hospital*, niet meer tot bewegen of spreken in staat. Hij overleed er op 14 juni 1927. Zoals het zijn wil was, werd hij in Ewelme (graafschap Oxfordshire) begraven. Hij rust er nu in de nabijheid van zijn geliefde Thames met zijn vrouw Ettie (+ 1938), zijn stiefdochter Elsie en zijn zus Blandina.

Freddy Rottey, juni 2017.

ANDERE BRONNEN

My Life and Times, Jerome K. Jerome, Harper & Brothers, New York / London, 1926, (Project Gutenberg)
Three Men in a Boat (To Say Nothing of The Dog), Jerome K. Jerome, Penguin Classics, 2004
Below the Fairy City: A Life of Jerome K. Jerome, Carolyn W. de la L. Oulton, Victorian Secrets, Brighton, 2012 Wikipedia

All photographs apart from the author's: courtesy of Patrick Bracke

1 At the Front in a Flivver [rammelbak], William Yorke Stevenson, 1917 (eigen vertaling)

2 *My Life and Times*, Jerome K. Jerome (id.)

3 *My Life and Times*, Jerome K. Jerome (id.)

4 *Le vrai visage du combattant, Le docteur Raoul Mercier* (id.)

5 *Le service de santé aux armées pendant la Première Guerre mondiale*, Alain Larcen & Jean-Jacques Ferrandis, Editions LBM, 2008 (id.)

DE SLAGVELDREIS

VIFF-vriendenreis 2017

DE VELE GEZICHTEN VAN IERLAND

Het zindert nog na in mijn hoofd als ik het waag een relaas van de VIFF-reis naar Ierland op papier te zetten. Woorden kunnen nooit een sfeer weergeven, maar ik probeer het toch maar. De slagveldreis 'Ierland nummer twee' mocht gerust haar voet zetten naast nummer één van vorig jaar. Alhoewel, slagveldreis? Er werd geen slagveld bezocht, maar de herinnering aan strijd en oorlog waren nooit ver weg. Al heeft de strijd in Ierland vele gezichten: tegen de Britten, tegen de eigen politieke tegenstanders, tegen de honger en de ontbering. Zoals de bus - met onze nu al vertrouwde chauffeur Ian - ons langs de kronkelwegen van Ierland voerde, zo werden wij de hele tijd geconfronteerd met zijn kronkelende geschiedenis. Nu eens belandden we in de tijd van de Vikings, dan weer werden we in de brutale verovering van Ierland door Cromwell in 1649 geworpen, de Paasopstand van 1916, de Civil War van 1922-1923, de hongersnood, de opstand van 1798 in de nasleep van de Franse revolutie, de ramp met de Titanic in 1912, die zijn laatste reizigers in de Zuid-Ierse stad Queenstown -vandaag Cobh - ophaalde, de enterung van de Lusitania voor de kusten van datzelfde Cobh in 1913, die de Verenigde Staten in de oorlog bracht, de 'Troubles' aan het einde van vorige eeuw en de nasleep ervan tot in de huidige dagen, de gevolgen van de Brexit voor het Ierland van vandaag ...

POSTKAARTROMANTIEK

Ditmaal werden het zuiden en het westen van het groene eiland bezocht, plaatsen waar fascinerende figuren zoals de voorouders van Kennedy en van autobouwer Ford vandaan komen, die waren gevlucht naar het 'belofde land' Amerika voor de Great Famine van 1845-1850. Hoezeer armoede ingegrepen heeft op het leven én de demografie van het groene Erin konden wij nog het best aanvoelen bij de rondreis doorheen het schiereiland Dingle, ooit genoemd 'the most beautiful place on earth'. Al moeten dergelijke uitspraken met een grote korrel zout worden genomen, toch komt deze dicht bij de waarheid. Het is Ierland op zijn best met een weelderige afwisseling van bergen, weiden, meren, schapen, meeuwen, langs kronkelwegen waar nu een dan een kleurrijke pub neergepoot werd, waar de ruïnes van vroegere abdijen en kerken opduiken, waar schapen grazen, waarvan de kleurvlek op hun wollen vacht hun toekomstig lot bepaalt... Niet te verwonderen dat dit landschap ooit het decor was voor filmopnamen van de klassieker 'Ryans Daughter'. Het bezoekerscentrum 'the Blasket Centre' verhaalt het harde leven van de afgelegen eilandbewoners, die meer dan waar elders hun eigen Ierse taal, cultuur en gebruiken hebben bewaard en daardoor een grote literaire erfenis hebben nagelaten.

Maar vooral de ruwe armoede, de voedselschaarste tijdens de 'famine', harde en haast onmenselijke strijd om te overleven en de uitwijking van velen naar Amerika komen ruim aan bod. En dan moest het mooie vissersstadje Dingle nog komen, waar we in 'the Half Door' lekker en sommigen volumineus hebben gegeten. Kleurrijke geveltjes en gastvrije Ierse pubs vervulden de postkaartromantiek van dat plekje.

Dingle; 'the most beautiful place on earth'.

De kleurrijke geveltjes van Dingle.

Genieten van Ierse volksmuziek in de Kate Kearney's Cottage.

Gedenkteken voor de slachtoffers van de Lusitania te Cobh.

REDMOND

Een aantal 'historische' mannen werden ruim belicht op deze reis. We waren op de plaatsen waar de gebroeders John en William Redmond opgroeiden en waar John begraven ligt. We kennen de geschiedenis van de broers. Ze is al verschillende malen in dit tijdschrift aan bod gekomen en elk jaar op de Redmondwandeling wordt hun inzet voor zelfbeschikking, 'Home Rule' voor de Ieren in de verf gezet. We weten hoe zij daarvoor hun geloofsgenoten oproepen om aan de zijde van de Britten ten strijde te trekken tijdens WO1 en hoeveel gewetensnood hun lot was wanneer zij moesten vaststellen dat de Britten de Paasopstand van 1916 bloedig neersabelden. Terwijl William en zijn kompanen aan het front hun leven riskeerden voor Engeland in de hoop voor Ierland de vruchten te plukken werden op het thuisfront hun strijdmakkers door anderen in Brits uniform doodgeschoten. Hoezeer William meende zich te moeten verdedigen tegen degenen in het thuisland, die hem en zijn medestanders voor verraders uitscholden, blijkt uit het onderschrift bij zijn borstbeeld in het Memorial Park van Wexford: 'I should like all my friends in Ireland to know that in joining the Irish Brigade and going to France I sincerely believed, like all the Irish soldiers, that I was

Borstbeeld van William Redmond te Wexford.

De bouwvallige grafkelder op het onverzorgde kerkhof van Wexford. Daar ligt John Redmond begraven.

doing my best for the welfare of Ireland in every way'. Enkele meters van dit beeld ligt John begraven in het familiegraf op het Saint John's Cemetery. Hij verkoos om tussen zijn mensen, degenen die hem naar het parlement hadden gestuurd, begraven te liggen, maar we zouden de waarheid geweld aandoen als we zegden dat zijn mensen goed voor zijn laatste rustplaats hebben gezorgd. Het familiegraf en het hele kerkhof verkeren in een lamentabele staat en meestal zit het slot op de poort. Er worden fondsen gezocht om er wat aan te doen...

DANNY BOY

Eén dag later staat John Condon centraal als onze groep in het stemmige Waterford neerstrijkt. Waterford heeft heel wat te bieden: de oudste stad van Ierland werd gesticht door de Vikings en daarvan zijn nog heel wat sporen te vinden. En de voorouders van de legendarische Amerikaanse president Kennedy woonden in de omgeving vooraleer zij - zoals zoveel andere Ieren - het Amerikaanse avontuur waagden. En daar werd dus ook Condon geboren. Hij wordt algemeen beschouwd als de jongste Britse soldaat die tijdens WO I sneuvelde en ligt nu begraven op het Poelcapelle British Cemetery. De Burgemeester van Waterford had het over Condon als 'een gemeenschappelijke band tussen zijn stad en ons land'. Een van de nakomelingen van de familie met dezelfde naam was aanwezig en samen hebben we nadien het stijlvolle monument, een 4 meter hoge sculptuur, bezocht. De huidige John Condon - een lieve bejaarde man - liet zich gewillig fotograferen bij de zuil, die zijn naam draagt. Tijdens de ontvangst op het stadhuis verraste reisgenoot Dirk met een ontroerende uitvoering van 'Danny Boy', het officieuze Ierse volkslied, op zijn dwarsfluit. We bezochten onder het stadhuis de resten van de Viking Wall en bewonderden enkele fraaie kazuifels uit lang vervlogen tijden, die ooit uit schrik voor Cromwells aanvallen werden ingemetseld door de katholieken en - wanneer de protestanten de muur hadden gedynamiteerd - aan de katholieken werden teruggeven.

1 William Redmond verdedigt zich postuum: '...I was doing my best for Ireland'. **2** Pleidooi voor Ierse Home Rule in het House of Commons (1907). **3** Ook op het stadhuis van Cork bracht Dirk een ontroerende 'Danny Boy' op zijn dwarsfluit.

COLLINS

Michael Collins, charmant en charismatisch.

De man, die gedurende onze tweede ontdekkingsreis naar de ziel van Ierland het meest in het oog sprong is ongetwijfeld Michael Collins. Deze strijder voor de Ierse zaak werd in 1890 geboren in Woodfield in de omgeving van Clonakilty, Co. Cork. Wanneer je daar het Michael Collins Centre bezoekt, waar nog een verre neef van Collins, Tim Crowley, met veel inzet, gedrevenheid en liefde een privémuseum openhoudt, voel je hoezeer deze charismatische man de geschiedenis van Ierland heeft beïnvloed en nog altijd de gemoederen beroert. Op zijn graf worden nog elke dag verse bloemen neergelegd, nogal dikwijls van dames afkomstig, want Collins was een eersteklas 'womanizer', een mooie man, die tot op vandaag vrouwenharten sneller doet kloppen. Reeds in de aanloop naar de Paasopstand van 1916 was Collins actief bij de Irish Volunteers, die vochten voor een onafhankelijke Ierse republiek. Hij was erbij in het postgebouw van Dublin, toen de Paasopstand uitbrak en bekocht dit met een verblijf in de gevangenis. Daar werd door een aantal gelijkgezinden de revolutie voorbereid. Vanaf 1917 groeide zijn politieke invloed en in december 1918 werd hij verkozen tot MP voor South Cork, maar hij nam zijn zetel niet in en met de andere Sinn Féin-parlementsleden creëerde hij een eigen Iers parlement, de Dáil, die de onafhankelijkheid van Ierland uitriep. Collins werd minister van Financiën en Directeur Operaties binnen het IRA. Tegenover hen stonden de paramilitaire Auxiliaries en de 'Black and Tans', die niet terugschrikten voor de wreedste terreurmiddelen, moord, verkrachting en brandstichting. De Burgeroorlog was compleet en resulteerde in 'Bloody Sunday' op 21 november 1920. 's Morgens had het IRA 15 Britse undercoveragenten in Dublin vermoord. In de namiddag was er in Croke Park een Gaelic voetbalmatch tussen de ploegen van Tipperary en Dublin. Het vuur werd geopend op de menigte door de Britten en 11 burgers werden gedood en velen gewond. Terwijl

de Burgeroorlog voortwoedde, voerde president de Valera geheime vredesgesprekken met de Britten. Wanneer het echter tot de ondertekening van een overeenkomst moest komen, zond de Valera Michael Collins om 'the Treaty' te ondertekenen. Deze voorzag dat 26 graafschappen zelfstandig zouden worden als 'Ierse Vrijstaat' en 6 graafschappen in het hoofdzakelijke protestantse Noorden onder Brits gezag zouden blijven.

DOODSVONNIS

Nadat Collins, gestuurd door de Valera, dit akkoord ondertekende, voorvoelde hij dat hij terzelfdertijd zijn doodsvonnis tekende. President de Valera voelde de grote weerstand bij de bevolking en opportunistisch voegde hij zich bij het anti-treaty-kamp. Collins bleef trouw aan zijn handtekening en werd het boegbeeld van het pro-treaty-kamp. De vroegere strijdmakkers werden vijanden en heel Ierland werd in twee kampen verdeeld. Collins voorvoelde de bewaarheid en op 22 augustus 1922 tijdens een inspectieronde in zijn geboortestreek werd zijn konvooi in een hinderlaag gelokt te Béal na Blá. Collins werd er doodgeschoten. De omstandigheden, waarin dit gebeurde, geven nog altijd stof tot discussie, wat wij goed merkten bij ons bezoek aan de plaats van het onheil. Onze gids Sean Collins – duidelijk geen familie van Michael Collins – plaatste meer dan één vraagteken bij het heldenepos, dat we 's morgens van Tim Crowley mochten horen. Maar hij bracht ons toch naar verschillende andere plaatsen, die het leven van deze merkwaardige man tekenden: zijn geboortehuis, het geboortehuis van zijn moeder aan Sam's Cross, de pub 'the Four Alls' en het granieten monument ernaast. En in Cork waren we te gast in de Collins Barracks, de kazerne, die naar hem werd vernoemd en waar president Kennedy ons was voorgedaan.

Andere markante Ierse figuren kruisten onze weg. Neem nu Tom Crean. In zijn geboortedorp Annascaul, in de omgeving van Dingle, wordt hij vereerd als een godheid alhoewel hij al bijna 80 jaar geleden overleed. We hebben er het café bezocht, de South Pole Inn, waar hij op het eind van zijn leven achter de toog stond en ruim van de aangeboden geneugten proefde. Hij had dan ook een avontuurlijk leven als ontdekkingsreiziger aan de Zuidpool achter de rug. Ongelooflijk zijn de avonturen die hij beleefde op maar liefst drie expedities naar Antarctica: de Discovery expeditie in 1901-1904, de Terra Nova expeditie van kapitein Scott in 1911-1913 van de Endurance expeditie met Shackleton in 1914-1917. De heldenverhalen worden in de gezellige South Pole Inn nog met veel enthousiasme verteld door de huidige uitbater. Het steekt hem nog steeds dat Crean nooit de internationale erkenning heeft gekregen, die hij eigenlijk verdiende. Maar dat is nu eenmaal het lot van velen.

1 Borstbeeld van Collins aan zijn geboortehuis. **2** Collins Barracks **3** Gedenkplaat aan Sam's Cross. **4** Killarney – deze gedreven man, Noel Grimes van de Killarney WWI Memorial Group heeft een hele dag gewerkt om het monument voor de gesneuvelden wat toonbaar te maken voor ons. **5** Tijd voor een groepsfoto. **6** Verpozen bij de South Pole Inn van poolreiziger John Crean.

LIMERICK

Limerick is een plaats die zwanger is van geschiedenis. Nadat Koning James, jawel die van de slag aan de Boyne, met de staart tussen de benen uit Ierland was weggevlucht na zijn nederlaag aan de Boyne kon zijn militair bevelhebber Patrick Sarsfield in Limerick een verdrag sluiten, waarbij hij voor zijn troepen een veilige aftocht naar Frankrijk kon onderhandelen. Maar Limerick is vooral bekend omwille van de dichtvorm met dezelfde naam. Het was dan ook niet te verwonderen dat Marc, één van de 'Vrienden van de Poëzie', zich op het terrein van de Limerick waagde met een ode is aan één van onze meest legendarische medereizigers: *Toen Marinus Van Reeth uit Niel, In absolute stilte verviel, Schreeuwden de media: 'Waar is Wikipedia!?', 'Zonder hem is het leven futiel.'*

Terug naar de geschiedenis. Bij de oorlogsmonumenten van Limerick kwamen we heel dicht bij de ideeënstrijd, die nog altijd dit land in zijn greep houdt. Eén van de monumenten werd in de jaren 50 opgeblazen. Net zoals bij onze IJzertoren weet iedereen wie het gedaan heeft, maar niemand zegt het. En als Armistice Day wordt gevierd weet de organisator nooit hoeveel mensen er zullen durven afkomen en of de burgemeester van dat jaar naar het monument zal komen. En na de plechtigheid gaan de enen naar de katholieke kerk links of de protestantse kerk rechts om 'hun' heiland aan te roepen. De gids vertelt over de donderpreken die de katholieke paters in zijn jeugd oreerden en naar degenen, die niet akkoord gingen, schreeuwden: 'You go to hell !!'. De man was nog niet helemaal over de frustraties uit zijn jeugd heen...

Iets heel anders. In de omgeving van Limerick is, volgens Sean Collins althans, de Irish Coffee uitgevonden. Het had alles te maken met de Ierse filmdiva Maureen O'Hara. Omdat haar man, Captain Blair, piloot was vertoefde Maureen geregeld op de luchthaven Foynes van Limerick. Het was er altijd erg koud en winderig, en om de beroemde gast te verwarmen werd haar een hartig drankje aangeboden: een koffie met een goede scheut whiskey en een lepeltje slagroom. De Irish Coffee was geboren.

Het monument voor de gesneuvelden te Limerick, ooit opgeblazen, verbergt nogal wat Ierse controverse.

MATCHMAKER FESTIVAL

In 1649 had Cromwell de katholieken de keuze gelaten: "To Hell or to Connaught". Helderder kon niet geformuleerd worden hoezeer het onherbergzame Connaught het symbool werd van Cromwell's plan om alle Ierse landeigenaren te deporteren naar de westelijke zijde van de Shannon River zodat de Engelse kolonisten oostelijk Ierland konden innemen. Vandaag heet dat een etnische zuivering. Het was vluchten of ter dood worden gebracht. Vandaag heeft de streek - de Burren - nog steeds iets spookachtigs, maar juist die rotsige ruwheid geeft aan die streek, vooral bij nat en mistig weer, een mysterieuze fascinatie. Hier en daar staat eenzaam tussen de leistenen afsluitingen een huisje met strooien dak - stro is hier blijkbaar één van de voornaamste inkomensbronnen - waarbij je denkt: "Hoe kan iemand hier overleven?"

En dan plots arriveren we in een stadje waar amper door te raken is door de drukte en de rijen geparkeerde wagens. Het is Lisdoonvarna, wereldberoemd in Ierland voor zijn 'Matchmaking Festival', dat jaarlijks in september plaatsheeft en bedoeld is om vrijgezellen te koppelen - soms tegen betaling bij een matchmaker of koppelaar -, maar ook anderen aantrekt omwille van de traditionele Ierse sfeer van muziek en dans in de pubs. Niet toevallig dat juist hier, waar doorheen het jaar sociaal contact moeilijk valt, dergelijk festival doorgaat? Voorheen hadden wij al onze stapschoenen kunnen testen aan de Cliffs of Moher, waar het brute zeewater al eeuwenlang aanbotst tegen de kalkstenen kliffen en door de erosie liggen, als een open boek, millennia van geologische geschiedenis voor onze voeten. In onze groep zit een gedreven specialist in de persoon van Maurice en met zijn ontembaar enthousiasme wijdde hij ons in in zijn fascinerende wereld. We waren daar niet alleen want de Cliffs of Moher staan op de lijst van de populairste en meest bezochte toeristische attracties van Ierland.

De Cliffs of Moher.

DE NONNEN

Op diezelfde lijst staat ook Kylemore Abbey in Connemara, een sprookjesachtig slot midden schitterend natuurschoon, een plaatje voor romantische postkaarten. Maar we waren daar niet alleen voor de schoonheid van het kasteel en de 'Walled Gardens' ernaast. We waren daar in de eerste plaats voor de Ierse Benediktijner nonnen, die daar hun optrekje (nou ja) hebben. Tot 1915 had de orde verblijf in de Sint-Jacobsstraat te Ieper en na een aantal omzwervingen omwille van de oorlogsomstandigheden via Poperinge, Engeland en County Wexford konden zij dit verblijf aanschaffen, omdat de vorige eigenaar, de Hertog van Manchester, zijn hele bezit aan het gokspel had verbrast en verplicht was om zijn luxueus optrekje te verkopen. Als prinses werden we verwelkomd door Sister Maire, de abdis die drie jaar geleden met haar medezusters

Ieper had bezocht en daar nu nog met veel enthousiasme over vertelt. Ze zijn nog met zeven overgebleven, want ook in Ierland zijn kloosterlingen een uitstervend ras. Moeder Maire noemde Kylemore 'de voortzetting van het leven in Ieper'. Ze verhaalde de dwaaltocht van Ieper naar Kylemore en de vreugde toen ze daar aankwamen. Eén van de pronkstukken in de Ieper-kamer van het kasteel is trouwens een zwarte steen die afkomstig is uit de ruïnes van de vroegere kloosterkapel in Ieper en aan de nonnen werd overhandigd door William Redmond zelf. Na gesprekjes met de lieve nonnen, een rondgang doorheen het slot, een bezoek aan de schitterende 'Walled Gardens' en een kort etentje 'uit het vuistje' wegens tijdsgebrek, namen we afscheid. De hele kloostergemeenschap wuifde ons letterlijk uit.

Kylemore Abbey, schitterend kasteel in een uniek mooi decor.

1 Hemels tafereeltje: onze voorzitter tussen twee nonnen. **2** Zwarte steen, uit de ruïnes van het lepers klooster gered en door Redmond aan de nonnen geschonken. **3** Zeven nonnen zijn er nog... **4** Kylemore, prachtig decor voor een groepsfoto. Restauratiewerken aan het kasteel vertroebelen een beetje het beeld

De Fairy Tree aan Killary Harbour.

FAIRY TREE

Reden voor deze spoed was Killary Harbour, waar een boottocht wachtte. We waren dus 'aan tijd gebonden'. Wie al enige jaren op de teller heeft, herinnert zich ongetwijfeld het jeugdfeuilleton op de beginnende Vlaamse televisie in 1960 met Nonkel Bob en Wies Andersen 'Het geheim van Killary Harbour'. Het was dus wel met enig teder heimwee dat we doorheen een verleidelijk landschap spoorden naar de enige fjord van Ierland. We werden niet ontgoocheld: dit is écht wel één van de prachtigste landschappen en de romantiek greep om zich heen. Langs de weg vonden we ook een Fairy Tree, een eeuwenoude boom, waarvan de overlevering vertelt dat er ongeluk over het land komt als ze zou sterven en dat ze geluk brengt aan degenen, die er een kleurig stukje linnen of andere frivoliteit aan hangen. De boottocht was een aangename verpozing op deze rijk gevulde reis en een mogelijkheid om

rustig de fijne Ierse whiskey te degusteren.

Het is opnieuw een memorabele reis geworden. Weer kon ik maar een fractie vertellen van die honderden impressies, die wij mochten opdoen in dit fascinerende land. Plaats ontbreekt om iedereen uitgebreid te danken. Het Vlaams-Nederlandse gezelschap was superb - Frans noemde ons 'de culturele elite van de Lage Landen' -, de gids Sean uitbundig, vooral als hij schaterlachte, de chauffeur Ian betrouwbaar als steeds, ...

De Vrienden van de Poëzie zorgden weer voor peper en zout in de morgen. En alle dank gaat naar wie dat allemaal organiseerde: Gilbert en Roos, en ook Piet, die jammer genoeg om familiale redenen na twee dagen ijlings het thuisfront opnieuw moest opzoeken. Het was zowat de enige schaduwvlek op deze zonnige VIFF-reis. Wij kijken al uit naar volgend jaar.

Jan Breyne

O N T R O E R P A R C O U R S

‘ROFFELT DEN TROMMELE’ De artillerie onder het ontleedmes gelegd

Bij wie de Eerste Wereldoorlog als gespreks- of leesthema aansnijdt, duiken gegarandeerd vroeg of laat de intensiteit en woestheid van de artillerie als een der eerste associaties op. Persoonlijk heb ik me vaak afgevraagd of dat soort gedachten in de kinderverhalen van mijn vader überhaupt aanwezig was toen hij herinneringen opdiste aan de Koekelaarse Lange Max-site, waar hij als schooljongen met zijn maatjes zijn vrije tijd... ombracht.

Op de aanvangsdag van de Somme (1 juli 1916) kieperden de Britse kanonnen een kwart miljoen brisanten en shrapnels over de Duitse stellingen uit. Bij de opmaat tot de Slag van Passchendaele bestookten 3 000 Britse kanonnen en houwitser de Duitse stellingen met een ‘tapijtbombardement’, waarbij het voetvolk, vijftig meter achter de voortrollende muur van vuur en staal, gestaag vorderde. Van hun kant ontwikkelden en perfectioneerden de Duitsers de ‘geconcentreerde barrage’; daarbij kwamen de projectielen neer op de vier zijden van de eenheid die het doelwit uitmaakte, in een kennelijke bedoeling om die de pas af te snijden van de eenheden in steun en zodoende de communicatielijnen door te hakken. Voorbereidende trommelbeschietingen, het zgn. ‘stormrijp’ schieten, werden uitgevoerd op vooraf bepaalde doelwitten in de aanloopfase tot een aanval. Zo werd het Amerikaanse offensief op St.-Mihiel (12 sept. 1918) op sommige gedeelten van het terrein voorafgegaan van een zeven uur durend voorbereidend bombardement.

GEWELDDADIGHEID

Al werd de artillerie tevens voor defensieve doeleinden ingezet, met name wanneer artilleriebatterijen verdedigend vuur creëerden zodra de infanterievoorposten voor de frontlijn melding maakten van oprukkende vijandelijke infanterie. We kunnen ons amper de gewelddadigheid en terreur inbeelden die zo’n artilleriebombardement in de geesten en het lijf van de soldaten teweegbracht. Rijst daarom de vraag: hoe moet het meemaken van een artillerieaanval de daarbij betrokken soldaat, waar ook, hebben aangegrepen?

Eén VS-soldaat rapporteert over zijn eerste dag aan het front, 6 maart 1918, in volgende bewoordingen: ‘Ik maakte een schokkende ontploffing van gigantische bommen vlak boven

onze dug-out mee. De Mofen bombardeerden ons met de grote jongens, per minuut schat ik dat er ten minste zeventig van die joekels tot ontploffing kwamen. Geloof me maar: de man die je wil vertellen dat hij geen angst had, is een vlammeende leugenaar! Ze wisselden trouwens gasbommen af met hun zware jongens en in een mum van tijd waren we gas gewaar. We moesten niet lang nadenken of we zetten met z’n allen onze gasmaskers op.’

SCHOKGOLVEN

Het eerste wat een soldaat ervoer was de schokkracht van de explosie, die veroorzaakt werd door het ijsnelle vrijkomen van energie die de luchtdeeltjes samenperste. Een soort effect van ‘overdruk’, anders gezegd: ‘Soldaten voelen alsof de lucht rondom hen wordt weggezogen, waardoor ze het gevoel krijgen dat je huid zich opspant en de ogen pulseren.’ Hooguit een milliseconde nadat de ‘overdruk’ toeslaat en naar buiten toe straalt, wordt die door schokgolven gevolgd die een vacuüm creëren in de directe omgeving rondom de explosie. Zuurstof wordt uitgestoten, vervolgens terug naar binnen opgezogen, en daarna ogenblikkelijk opnieuw uitgestoten in een schrikwekkende energiegolf. De explosiegolf gevolgd door de naschok(ken) heeft een vernietigende inwerking op de inwendige organen – hersenen, longen, maag – en verpulvert die zelfs wanneer de soldaat zich te dicht bij het punt van de impact bevindt. Van de weeromstuit gaat de soldaat door de uit de longen weggezogen lucht naar adem snakken. De schokgolf zelf heeft een visceraal, een in de ingewanden voelbaar, effect: tot diep in de organen wordt ze gevoeld. Bloed wordt uit organen en aders naar boven (de hersenen) toe geperst. Verschillende ontploffingen na elkaar veroorzaken mogelijk gescheurde trommelvliezen en bloedingen uit de oren.

Trommelvuur

Chemin des Dames

DETONATIE

Op zijn beurt wordt dit dan gevolgd door de uitwaartse kracht van de snel uitwaaiende gassen die zowat alles in de nabije omgeving vastgrijpt en met onmeedogende kracht naar buiten gooit. Soldaten in staande positie zijn het meest kwetsbaar voor dit deel van de ontploffing, alsof ze tegen een vaste materie worden gesmeten – zoals een boom of gebouw – ; ze lopen het risico de klap niet te overleven. Op de grond liggen kan in de regel deze uitwerking matigen, omdat de werveling van de schok over hen heen rolt en de schok opwaarts en uitwaarts over hen rolt.

‘Het geluid – de weerslag – van de ontploffing was ongelofelijk luid, bracht schade toe aan de trommelvliezen. De hitte van de explosie verbrandde hen die in de ontploffing verstrikt raakten, hoewel de overdruk genoeg zou zijn geweest om hen niet de minste kans meer te laten.’ Tot dusver het verhaal van die explosie zelf.

Bommen zitten soms volgepropt met metalen fragmenten (schroot, spijkers,...) of knikkers (de shrapnel zelf). Door de klap van de detonatie barst die open in kleine brokken, die naar boven en naar buiten worden gestuwd tegen snelheden van meer dan 100 km/u (tijdens de Wereldoorlog althans, [CS]; deze projectielsnelheid ligt vandaag de dag vele malen hoger). Deze schiflers boren zich in het menselijke vlees of rikken, indien groot genoeg, ledematen geheel of gedeeltelijk af. Soldaten die een rechtstreekse impact meemaken, ‘ontplofften’ in alle richtingen, waardoor van hun lichaam niets overblijft tenzij bloed en brokstukken bot, vlees, organen en rafels van tunieken.

URENLANG

Stelt u zich nu voor dat u de getuigenis van de soldaat met zeventig vermenigvuldigt, met andere woorden, meer dan één

zo’n ‘schudding’ iedere minuut. Bombardementen ‘durften’ inderdaad urenlang aan een stuk duren.

Het hoefde dan ook weinig te verwonderen dat de legers zich al voor de winter van 1914-1915 begonnen in te graven. In deze ‘troglodyte world’ (holbewonerswereld, begrip Paul Fussell) bouwden de soldaten soms erg complexe dug-outs, schuilkelders ten behoeve van de eigen bescherming, bijwijlen 4 of 5 meter (en later veel dieper) in het ingewand der aarde, overdekt en afgeschermd met houten balken, graszoden, metalen platen, deuren en allerhande afval.

In deze omstandigheden maakten de soldaten zich evenwel ten prooi aan een ander risico: gifgas. Bepaalde gassoorten als chloor- en mosterdgas, hebben een groter soortelijk gewicht dan lucht, zinken met andere woorden naar de laagstgelegen plek eens ze uit de gascontainers of –recipiënten losgelaten waren. Begrijpelijkerwijs ‘sijpelden’ ze daarbij ook recht de dug-outs binnen. Troepen die uit de dug-outs wegreunden stelden zich bloot, niet enkel aan het gas, maar tevens aan de brisantgranaten; dat verklaart meteen waarom gas met brisant frequent met elkaar werden vermengd, kwestie van het maximale vernietigende effect te bereiken.

De lezer die zich inmiddels sinds lang het hoofd heeft gefronst en meent dat een artikel van deze strekking veeleer in de meer gespecialiseerde pers thuishoort, heeft het ongetwijfeld bij het rechte eind. In hun funeste details overschrijden dgl. teksten wellicht ruimschoots de grenzen van de menselijke empathie die sinds jaar en dag de onuitgesproken bottomline van onze Flash mee vormgaven en –geven. Ons leek het schrijven van deze tekst niettemin aan te sluiten bij de rauwe teneur van de gedichten die door soldaat-poëten over gifgas (Owen, Gauchez), het slagveld (Rosenberg) of het frontleven in zijn existentieelste draagwijdte (Blunden) werden neergepend. Bovendien licht hij,

Artilleriebombardement bij nacht.

Maanlandschap

in lijn met de actualiteit, een tip op van de sluier van de helse bommentapijten van toen en de dagelijkse inspanningen van het DOVO-personeel bij het 'ontginnen' en vrijmaken van de gruwzame slagvelden van toen.

PASSION DALE

Aansluitend hierbij, en bij het concept van onze VIFF-Magazinerubriek 'Het Ontroerparcours' lijkt nog een laatste bedenking ons hier niet misplaatst te zijn. Het is deze. Vanaf de nadagen van de oorlog vatte men op wetenschappelijke en psychologische basis een systematische studie aan van de effecten van langdurige blootstelling aan artillerievuur. Die zijn sindsdien grondig gedocumenteerd, en gaven in eerste instantie aanleiding tot de vertrouwde notie 'shellshock' (Eng. 2 woorden, lett. granaatschok). Bijwijlen met het begrip 'oorlogsneurose' ('war neurosis') aangeduid, komt ze neer op wat men momenteel als PTSS (posttraumatisch stress-syndroom, Eng. PTSD, 'Post Traumatic Stress Disorder') omschrijft. In zijn zuiverste vorm kwam 'shellshock' neer op het kluwen van de effecten van onafgebroken overdruk, schokgolven, oorverdovende explosies, en een te dichte nabijheid bij de schrikaanjagende vernietiging. De effecten waren van fysieke evengoed als mentale aard, zoals o.a. kan worden afgeleid uit een aantal authentieke filmpjes op Youtube. De 'memoir' die Margi Blunden op onze vraag voor onze poëziebloemlezing aan het samenleven met haar door de oorlog diep getroebleerde vader, dichter-soldaat Edmund Blunden (1896-1974), wijdde, blijft onthutsend, en spreekt in die zin boekdelen. Vandaag, exact 100 jaar na de hel van Ieper-Drie en de hel van Passchendaele ('Passion Dale', de vallei van het lijden) valt het welhaast niet te begrijpen hoe de soldaten, in weerwil van de hierboven geschetste omstandigheden, en welke zijde zij daar

ook bij vertegenwoordigden, bleven volhouden en doorzetten. Misschien wijst zo'n oorlog al bij al in deze ene, onmiskenbare richting: die van de buitenmenselijke standvastigheid en veerkracht van de menselijke lijf-en-leden, en de kracht van de menselijke geest in weerwil van alles. Wie weet of misschien dit, en naar mijn oordeel overigens het grote Leitmotif van wijlen Koen Kochs slagveldenreizen en boekproductie, niet de allergrootste tragedie is geweest van die te grote 'Groote' Oorlog: dat al dat vreselijke lijden, die doorzetting 'umsonst', al die gebroken harten, lijven en toekomsten, al die zelfopoffering... tot niets heeft gediend. "Dat waren al te schrikkelijke dingen," zoals de oude bard uit Steenkerke neuzelt.

Chris Spriet
Brugge

Meenseweg

HISTORISCHE RUBRIEK

DE VERWOESTING IN 1914-1918 EN DE BEVRIJDING IN 1944

Brigadegeneraal Maczek in tanktoren. Foto 1944.

Onze "Eerste Vrijwilliger" Roger Verbeke is niet alleen gefascineerd door de Eerste Wereldoorlog. Ook de Tweede Wereldoorlog behoort tot zijn aandachtsvelden. Hij schreef onder andere een brochure over de Bevrijding van Vlaamse steden door de Eerste Poolse Pantserdivisie. Niemand is beter geplaatst om een vergelijking te maken tussen beide wereldrampen. Het gaat over twee wereldoorlogen met grote verschillen. Maar met een verband. En in één mensenleven.

VERGELIJKING

In oktober 1914 naderden Duitse formaties en vluchtten mijn vier grootouders vanuit hun boerderijen in Westrozebeke naar het veilige westen. Pas laat in 1920 konden ze terugkeren: van diep in Frankrijk naar een barak in een verwoeste streek. Dinsdag 28 mei 1940 kwamen Duitse wagens en paarden in de

buurt, vlak na de Belgische capitulatie. Donderdag 7 september 1944 daverden POOLSE tanks en halftracks voorbij zonder schieten. Niemand had verwacht Polen te verwelkomen maar het was duidelijk: tegen de schoudernaad van hun jasje droegen ze het woord POLAND. – Het zou nog maanden duren eer de situatie ons duidelijk werd.

STANISLAW MACZEK (uitspraak Staniswaf Matsjek)

De familienaam betekent klaproosje. Hij werd in 1892 geboren in een dorp bij Lwow, in een gebied dat in 1772 door Oostenrijk ingelijfd was (en in 1939 door de Sovjetunie). Vanaf 1910 studeerde hij filosofie en filologie. Intussen deed hij zijn militaire dienst in de Oostenrijks-Hongaarse krijgsmacht en volgde een cursus voor reserve-officier.

Van in juli 1914 was hij gemobiliseerd, in 1915 diende hij bij de Tirolse Jagers, in 1916 was hij onderluitenant-instructeur. In 1917 vocht hij met zijn compagnie aan de Isonzo, in 1918 werd hij gewond en in Wenen verzorgd.

Na de Oostenrijkse wapenstilstand nam luitenant Maczek in november 1918 dienst bij strijdkrachten van de pas ontstane Republiek Polen. Hij gebruikte zijn ervaringen bij de gevechten aan de Poolse oostgrens en tijdens de Pools-Russische oorlog in 1920. Daarna werkte hij mee bij de opbouw van een sterke Poolse krijgsmacht. Hij was infanterist maar voerde meer mobiele eenheden in.

Bij de Duitse inval in september 1939 was hij kolonel en bevelhebber van een gemotoriseerde brigade: de Zwarte Brigade. Door de Russische inval in dezelfde maand dreigde zijn brigade ingesloten te worden, daarom trok ze op bevel en ordelijk over de grens met Hongarije. Groepjes konden ontkomen en in Frankrijk geraken.

In mei 1940 kwam Maczek aan het hoofd van een Poolse gemechaniseerde brigade, in juni daarop streed die aan het wijkende Franse front. Na de Franse capitulatie konden groepjes ontkomen en in Schotland geraken. In de herfst 1940 werd Maczek bevelhebber van een Poolse brigade Jagers, in februari 1942 van de Poolse 1ste Pantserdivisie.

Links: borstzakkenteken 8ste Jagersbataljon, kraagteken en borstzakkenteken Verkenning Regiment. Midden: nationaal kenteken op zwarte muts van Divisie, borstzakkenteken 9de Jagersbataljon (of Jagers van Vlaanderen). Rechts: nationaal schouderbandje en mouwkenteken 1ste Pantserdivisie. Souvenirs bij auteur, foto IFFM.

DE POOLSE 1STE PANTSERDIVISIE

Brigadegeneraal Maczek beschikte in 1944 over een verkenning Regiment met lichte tanks, drie pantserregimenten met middelzware tanks (Shermans), twee regimenten veldartillerie met elk 24 kanonnen, drie gemotoriseerde infanteriebataljons, en nog meer. Volgens de organisatietabellen waren ruim 16 000 man voorzien van 4050 mechanische voertuigen waaronder 381 tanks en 473 stukken geschut (buiten die op de tanks). De divisie werd einde juli-begin augustus bij Arranches aan land gebracht, bijna twee

maanden na D-dag. Vanaf 8 augustus rukte ze op van Caen naar Falaise, als onderdeel van het Canadese 1ste Leger en daarin van het Canadese 2de Legerkorps. Na de doorbraak, met 10% verliezen, volgde een reorganisatie en op 31 augustus stak ze bij Elbeuf de Seine over. Daarna volgden tien dagen Blitzkrieg naar het noorden. Op woensdag 6 september reed de noordelijke colonne door Abele en Poperinge naar Ieper, de zuidelijke door Westouter en Dikkebus naar Zillebeke. Drie maanden na D-Dag.

DE BEVRIJDING VAN IEPER OP 6 SEPTEMBER 1944

Generaal Maczek schreef in 1960 zijn memoires neer in *Od Podwozy do Czolgu* (Van boerenwagen tot tank), de Franse vertaling verscheen onder de titel "Avec mes blindés". We vertaalden daaruit. 'In een handomdraai maakte de Divisie zich meester van Poperinge en naderde de historische stad Ieper. De muren van deze oude stad, de boog boven de stadspoort (NvdV Menenpoort), het gedenkteken voor de doden van 1914-1918, de duizenden grafstenen op de begraafplaatsen uit de Eerste Wereldoorlog: alles spreekt hier over het verleden. We trokken voorbij die herinneringen, zonder vaart te minderen. Vroeger moest men duizenden mensen offeren om een strook terrein te heroveren. Nu gebruiken we een tactiek waarbij de snelheid een essentieel element is.' Duitse compagnies verdedigden de westkant van de stad, daardoor kon de Poolse voorste pantsercolonne niet meteen de agglomeratie dwarsen. Twee colonnes omtrokken de stad en sloten een terugtocht af. Daarna zuiverden de infanteriebataljons de wijken, d.w.z. verzamelden krijgsgevangenen. Twee Poolse stafofficieren publiceerden hun indrukken in 'With the tanks of the 1st Polish Armoured Division'. We vertaalden een beklijvende alinea: 'Iedere Pool weet wat het betekent zijn huis te verliezen, hoe moeilijk het is voor een stad uit het puin te herrijzen. Generaal Maczek had beslist dat de Poolse artillerie niet op Ieper zou schieten. In deze oorlog moest de stad onbeschadigd blijven.'

DE VERDERE VELDTOCHT

Na Ieper daverden de twee colonnes door de vroegere frontstreek, daarna naar Roeselare en Tielt. In Aalter werd door het verdedigd kanaal de beweging gestopt. De bedoeling was door Oost-Vlaanderen en Nederland in Noord-Duitsland te komen en uiteindelijk te helpen bij de bevrijding van Polen. Hogere instanties namen andere beslissingen. Bij de Duitse capitulatie stond de Divisie voor de Duitse havenstad Wilhelmshaven. Ze mocht niet naar Polen. In maart 1947 volgde de ontbinding. Slechts een 30% van de Divisie ging na ongeveer acht jaar als enkelingen naar de Poolse Volksrepubliek.

BEDENKING

Maczek stond in de Eerste Wereldoorlog aan een ander front en daarna in dienst van het herstelde Polen. Toch kende hij het lot van Ieper in 1914-1918. En hij hield er rekening mee. Indachtig de leuze van de Divisie: *Za wasza i nasza wolnosc – Voor uw en onze vrijheid.*

Roger V. Verbeke

BEKNOPTE BIBLIOGRAFIE

- JAMAR, K., *With the tanks of the 1st Polish Armoured Division*, Smit, Hengelo, 1946.
MACZEK S., *Avec mes blindés*, Presses de la cité, Paris, 1967.
QUAGHEBEUR, R. & VERBEKE, R.V., *Ze zijn daar*, De Klaproos, Veurne, 1994.

T E N S L O T T E

TUSSEN HET PUIN BLOEIT EEN KLAPROOS

Vele jaren geleden werd in Koekelare een oorlogssite uit WOI opgeruimd. Op die site bevonden zich twee Duitse munitiebunkers.

Het beton van de Duitse bunkers die er stonden gebruikte men als ondergrond bij het aanleggen van de wegen in de omgeving. De stukken onder de grond bleven. Het gras groeide en nam de plaats in. Enkele tijd terug werd die plaats opgeruimd en er werden nog betonnen brokstukken van de oorspronkelijke bunkers boven- gehaald. Een cement- en betonfirma in de omgeving ontfermde zich over dit werk.

In plaats van al de opgegraven stukken door de molen te draaien om opnieuw te verwerken, waren die stukken voor de eigenaar van die firma niet zo maar afval maar van veel meer waarde. Ze kregen een plaats in een hoek van zijn uitgestrekte domein (plein) en werden niet gemalen en niet vernietigd.

Ik heb de eigenaar ontmoet en ik kreeg de mogelijkheid om eens zijn bedrijf te bezoeken, een hectaren groot domein met overal gegoten betonnen constructies. Bergen grind, zand, keien en overal verwerkingsmachines. Natuurlijk was ik benieuwd naar die restanten van die bewuste bunkers, die we dan in een hoek van zijn plein gingen bekijken. Op heel het plein, hectaren groot, bloeide zeker maar één bloemetje. En wat voor eentje.... Het kon ook een distel of bloeiend onkruid geweest zijn. Maar juist op dié plaats tussen de restanten van WOI stond uitgerekend één klaproosje te bloeien. Ik kon het dus ook niet laten dit symbool met mijn gsm vast te leggen.

Mooi symbolisch, toeval ?

Marcel Demarre

